

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XIII-ik évf.

September, October. 1878.

5-ik füzet.

INTÉS AZ EGYETÉRTÉSRE.

Egyházi beszéd. *)

MÓZES ANDRÁS,
abrudbányai lelkésztől.

Filipp. 2. 2. Teljesítsétek bé az én örömemet, hogy egyenlő indulattal legyetek, egy szerelmetek legyen, egy értelemmel és egy akarattal legyetek.

Mint hajdan Izrael gyermeke rajongó hitének netovábbját, a jeruzsálemi templom pitvarát, édes vágyódással lépém át én is KH. központi anyacklézsiánk e Sionjának küszöbét, nem azért, mintha korlátolt hitem Isten imádatását itt vagy amott, a Sionon vagy a Gárizim hegyén kiváltságoltatná, mert hiszen széles e mindenség Isten temploma, az ő jelenléte mindenhol nyilvánul, s egy vallásos buzgó kebel bárhol imádatja Istenét; hanem, mert egykori éveim szebb és boldogabb napjai a hitnek, a vallásosságnak itt szentelődének fel, szívem és lelkem pedig e szent emelvényről lehangzott igék varázs ereje által levének egy felsőbb, egy tökéletesebb lény, az egy igaz Isten imádása s igéje hirdetésére elzalogosítva. S mégis, midőn már itt állok e dicső magaslaton; itt az erkölcsi élet fejlesztő iskolája, az Istennel való társalkodás helyén, hogy mint hajdan Mózes, a nagy népvezér a sinai hegy aljában az Isten akaratára várt néppel tevé, szóljak e nagyérdemü gyülekezethez az Urnak nevében, s vallásos érzelmeinek, kegyes óhajtaipak az ő vele való szív és lélekbeni ölelkezésnél szószólója, közvetítője legyek: bizonyos megihletődésszerű félcmet magamtól el nem titkolhatok.

Erőtlen ségem érzetének nyilvánulása ez K.H! az idő szelleme, a kor vívmánya s követelményeivel szemben, melyek hovatovább nagyobbak lesznek, s nagyobb felelősség, többet követelés súlyával néznek az élet küzdterén minden emberrel szemben.

Látom a kibontott zászlót s rajta a szellem geniusának varázs igéjét: „haladás.“ Látom, hogy emberi nemünk, mintha százados

*) Elmondott Kolozsvártt 1878. aug. 25-én az unitáriusok főtanácsi gyűlése alkalmával.

mulasztások terhe nyomná vállát, vagy mintha adósa maradt volna a multnak, terhétől menekülni akar, tartozásait fizetni törekszik, s magának jobb létet igyekszik biztosítani fent és alant, anyagi és szellemi téren egyaránt. Látom, hogy ott az országos tanácskozások termei, itt az egyetemek katedrái, ott az iskolák tanszékei, itt a Sion magaslatai váltak a közérdekű ügy, a jobb sors biztosítás, az anyagi és szellemi helyzetjavítás vegyelemző laboratoriumaivá, s mindenünnen a varázsigé ellenállhatatlan hatalma szól: „haladás!” Látom, hogy ott egyesek önerejükre támaszkodva, az egyéni erő s kitartás bámulandó buzgalmával, itt társulatok az egyesülési ösztön s egyesített erők mindenható hatalmának hitével törnek elő; megtámadják a földet, hogy annak önmagukat leélt százados intézményeit újakkal cseréljék ki; ostrom alá veszik az eget, hogy leverjék róla a vakságnak, bigotságnak és szűkkeblűségnek reá erőszakolt zárait, sirba döntsék, a mi hitők és a világ ítélete szerint is leélte magát, életre keltsék ellenben azt, miben a szivnek, a léleknek hite, meggyőződése, élete öszpontosul.

S midőn e hely fontosságánál fogva avatott egyénekre, ugyszólva vezérszemélyekre vár, a kiknek ajkukról lehangzó minden szó ahoz értő ész, érett megfontolás, éles ítélőtehetség, alapos meggyőző erő és hatalom szüleménye legyen, minő egy Jézusé vala, melylyel szemébe mondá a világnak: „A ti cselekedeteitek gonoszok (Ján. 7, 7.)“ — egy Galileié: „mégis mozog a föld!“ — egy Lutheré: „itt állok, másképp nem tehetek!“ egy Dávid Ferenczé: „A mi Urunk Istenünk egy Isten!“ — valóban gyengeségem érzetében megilletődésszerű félelmem nem alaptalan.

De nem K. H.! Jézus maga mondá: „A ki megtartja életét, elveszti azt (Máté 10, 39.) S miután az ő evangéliumának szelleméből támadott jó indulat bátorságot szül, igazsága imponáló erőt, az élet szinterének eseményei pedig szilárd meggyőződést adnak a végre, hogy gyengébb erő is érvényesítheti magát az emberiség szent ügyének előmozdításában: a szolgálatot, melylyel Istennek, Jézus felhívásának: „vegyétek fel az én igát!“ (Mát. 11, 29.) és az emberiség szent ügyének tartozunk, félelemből megtagadnunk nem szabad.

A haladás érdekében vivatott küzdelem különben is nem új, egyidejű az az emberiséggel s folyton tartó mint a tenger mélyében a forrongás. Ott állnak az emlékezet világában a gyászos, de

büszkeségi jelvények: a tört fegyverek, tátongó sebhelyek, a megégett szívek hamvai, melyek csaknem 19 század lefolyása alatt, Jézus világboldogító tanának visszatetszéssel fogadtatása, s magoknak az apostoloknak egymás között támadott meghasonlása óta, a nemesebb eszmék szent tüzeiben elhamvadtak; ott állnak a diadali oszlopok: a ker. vallásnak világot uraló hatalma, s emberi nemünknek a miveltség jelen pontján való állása s naponkénti tökéletesedése. S mindezen dicsőségekben századok nagyjai és kicsinyei osztakoznak.

A valódi élet mivolta a tökéletesedésben határozódik, a tökéletesedés nélkülözhetlen feltétele a haladás, a haladás útja akadályokkal rakott, az akadályok elhárítása erőt igényel, s tetemesebb erőt csak többek közreműködése, egyesületek és társulatok fejthetnek ki. A társas élet által akarja tehát Isten célját diadalra vinni s önnön képét az emberiség között állandósítani, s a társulatok erejét megszentelő s diadalra vivő szellem pedig: a jóindulat, öszhang, egyetértés, szeretet. Ez az a varázshatalom, mely terem, épít, alkot és diadalra visz; az a bűvös jelszó, melynek enged ég, föld, nap, hold és csillagok; azon varázserő, mely nélkül nagy, szép, dicső nem létesült s létesülni nem is fog.

Multunk igazolja, jelenünk a mellett szól, s több mint bizonyos, hogy a jövő is a mellett fog tanuskodni, hogy akadály megtörve, haladás biztosítva, s kivánt cél elérve csak ott és akkor lehet, a hol és mikor a népek lelkületének közös szűségletéből merített s igazságon alapuló eszme mellett, mely mennyei lángként jár elől, a hit köteléke által összetartott kedély, szellem, akarat, szóval: öszhang, egyetértés önhaszon nélkül küzd és viv, mint a nagy apostol is szól: Teljesítsétek bé az én örömemet, hogy egyenlő indulattal legyetek stb.

K.H.! hogy minő volt a helyzet Filippiben, midőn a nagy apostol az emlitem szavakat írta oda, s mi indította arra, hogy fogságának nyomasztó helyzetéből ily szelid és szeretettel ömledező szavakban nyilatkozzék, legyen az, az általa alapított egyház tagjainak üldöztetése, vagy az erényeikkel és érdemeikkel felfuvalkodottak viselete által: „én szentebb vagyok náladnál“ okozott meghasonlás, a mint az írásmagyarázók különbözőleg vélik, az reánk szorosán nem tartozik, mert Istennek hála! közöttünk ma sem egyik, sem másik lényegesen nem pusztit. De mivel az apostol e néhány szóban a keresztény élethez illő helyzetre utal, a Jézus evangéliumának szellemében, mely szerint nagyot és kicsinyt, első

és utolsót a hitnek, szeretetnek s egy közös érdeknek kell hogy egybefűzzön, mivel e szavak alapját fejezik ki a társulati életnek, a melyen állhat és virágozhatik minden egyesület, e mai napon, midőn épen az alapigében kifejezett erények által szentesített ősi jogunk gyakorlása hozott egybe, felettök elmélkedni alkalomszerűnek találtam, egyfelől azért, mert multunk alapját, másfelől pedig jövőnk zálogát találom azokban.

1. Multunk alapját. A természet észleleteken alapuló s megmásíthatatlan törvényei szerint minden élet, minden fejlődés K. H.! különböző elemek vegyülése által feltételezett. A levegő éltetőséget, maga egy kis virág, mely ezer meg ezer állatot táplál, életet különböző elemek czélarányos vegyülésének öszhangzatából nyer, úgy hogy jogosan lett kimondva az: hogy élet, valódi élet és fejlődés csak ott és akkor lehetséges, a hol és, a mikor ezen különböző elemek között egymásra való hatásukban a szükségeltető és célzott aránybani öszhang fennáll.

A természet rendjében, háztartásában mindenütt fel is található ezen öszhang. Meg van az a nap, hold, csillagok rendszerében, az évszakoknak egymásra való hatásukban, meg az állat- és növényország végetlen ezrei között, elanynyira, hogy ha az öszhangot fenntartó kötelékekből csak egyet is kivennénk, megbomlanék a természet rendje és háztartása.

S az a hatalmas erő, mely a természetben a rokontárgyakat oly ellenállhatatlanul vonzza egyik a másikához, az a rokoniasulási ösztön meg van, meg kell hogy legyen az emberben, az Isten képre teremtett valóban is! A szív és lélek tehetségei, azok a nemes erények: szeretet, igazság, részvét, jótékonyosság, erény, alázatosság, melyek a keresztény vallás égi virágai, s melyekkel Isten egyfelől a földi életet mennyé varázsolni, másfelől az embert kegyessé és Isten országának polgárává nevelni akarta — rokonok s egymásra való hatásukat el nem téveszthetik. A jóindulatnak barátságot, az alázatosságnak tiszteletet, a részvétnek szivességet, a szeretetnek pedig — mely a szent könyv szavai szerint is a legfőbb s legnagyobb parancsolat (Mát. 22, 28.) s minden parancsolat ebben van befoglalva (Mát. 22, 40.) szülni kell a viszontszeretetet. S mindezen erények találkozásai aztán megszépítik az élet viszonyait! A lélek, mely igaz meggyőződéseiben meg nem tántorul, tetteiben követi a kötelesség és lelkiismeret szavát; a szív, melynek valódi lelkesedése önérdek nélküli és szabad, azt a mi szent, igaz és az embe-

riség közös üdve, szereti; a hit, mely keblünket az élet bármely csalódásai ellen férfiúi önelhatározással szokta felvértezni, csüggedetlenekké teszen, s tovább és tovább késztet földi hivatásunk tiszteiben. S így létre jön köztünk a táborhegyi öszhangzatos kicsiny társulat, a lelkesedés és elragadtatás szent szózatával: jó minékünk itt laknunk uram! ha akarod, csináljunk itt három hajlékot, neked egyet, Mózesnek egyet és Illyésnek egyet. (Mát. 17, 4.). Ismétlődik a patriarchalis korszak, hol 20—30, az Aethiusok családi viszonya, hol 80-an laktak együtt egyetértésben; ismétlődik az első keresztényi élet, hol a hiveknek mindenök közös és egy vala, egyenlő értelemmel és akarattal valának, a mint szt. Lukács evangélista megjegyzi.

Vagy hogy példájára is utaljak, az öszhang, egyetértés varázshatalmának, kérdezzétek csak a világ ítélőszékét — a történelmet, hogy fénylapjait, melyeken egyik vagy másik népnek vagy nemzetnek dicsősége, nagysága, tettei, vívmányai fénybetükkel örökítve ragyognak, mi iratta oda? Mi adta a római birodalomnak egykori viláгурalmát? Izraelnek Dávid és Salamon alatti fénykorát, a szabadállamok függetlenségét, hazánk és nemzetünk nagyságát egy szt. László, egy Nagy Lajos, egy Hunyadi Mátyás alatt, midőn erejének hire világra szólt, s hatalmának határa három tenger vizében halt el?

Kérdezzétek csak, mi volt az a bűvös fegyver, a mely ugy szólva gyakorlatlan, s csak egy maroknyi népet, a nagy és elszánt irtó háboruban, szemben egy hatalmas római birodalommal diadalra vezet, tűz és fegyver pusztításai között megtart? Mi volt az a varázserő, mi az apostoloknak s első keresztényeknek, lelkökben csupán Isten hitével s ajkukon az evangélium szabad igéivel, a máglyák lángjai s hóhér pallósai között is kitartást s elvhűséget biztosított, s így a keresztény anyaszentegyháznak tekintélyt és elterjedést?

Vagy kérdezd egyházi történelmedet keresztény hitfelekezetem! Tudakozódj elfogulás nélkül háromszázados lételednek annyi balszerencse s vizály közti fentartó talizmánja felől! Okoskodj, hogy Áronjaid, Mózeseid: egy Dávid Ferencz, egy Szentábrahámi, egy Enyedi s oly sok más jeleseid vezéreszméinek diadalát mi adta? önállóságodat mi biztosította? Irva talárod, felelve hallod — oh ne szégyeneld! büszkeséggel mondd ki! — a világ által ellenedbe akárhányszor gunyorosan használt erényed: öszhang, egyetértés, szeretet.

Ez erényt tartsátok meg továbbra is K. H.! egyenlő indulattal legyetek, egy szerelmetek legyen, egy értelemmel és egy akarrattal legyetek mert a miként multunk alapja ebben volt, ugy

2-or) Jövönk biztosítékát is ez adja. Jövendőmondás ajándékával nem bír az ember, mert a jövendőt csak az Isten tudja, azt mondja Esaiás próféta K.H.! s így véges észszel az Isten titkaiba való avatkozás, csak az ő mindentudóságával való tiszteletlenkedés lenne. De mint a természetben a változásokat bizonyos jelek szokták megelőzni, melyeknek többszörös tapasztalat utáni észlelése nemcsak a természetbuvárt, de a legegyszerűbb embereket is reá vitte, hogy a jelekből a változások megtörténésére csaknem valószínűséggel jövendöljenek mint például: a déli szél fuvásából, a hajnalpir kimaradásából, továbbá a nap-, holdudvar és csillagrezgésekből, melyek a levegőnek vízgőzökkel való túltöltöttségéből származnak, a magára nem sokáig várató esőre; így a jövővel szemben is vannak jeleink az emberi életre vonatkozólag: a megelőző eseményekből kifejlődő következmény, mely mint okozat születik azokból, különben semmis volna egyfelől a bölcs Salamon állítása: „A bölcs ember mindent lát“ (Péld. 9, 1.) másfelől hasztalan állította volna fel a közvélemény az elfogadott elvet: „A mult alapja vagyis tüköre a jövőnek!“

A zsidóknál meg volt a jövendölés és pedig a szent könyv tanítása szerint a főpap tisztében, ki egyedül kérdezhetette meg a jövendő felől a Jehovát a hatalmába adott, ugy nevezett: urim és thummim (világosságok és tökélyek) nevű kövek segítségével. Jézus a nép erkölcsi életét vizsgálta, s abban találta meg jövendölésének csalhatatlan vezérköveit. Látta, hogy azon nép, melyet a szeretet szent láncza fűz egybe, mely egymással békeségben él, tiszteli a törvényt, jogot, igazságot, szereti Istenét, hazáját, királyát, s minden cselekedeteinek rúgóit a tiszta erkölcs vezérli: nő, gyarapodik, fénylik, s élete hovatovább erősebb; míg ellenben ott, hol az erkölcsiség kihalt s a népek békéjét a pártviszály átkos dühe szaggatja, mely minden keresztény érzést elfojt, csak teng és sinlődik az élet a megsemmisülés végső harcával küszködve, melynek bekövetkezése elkerülhetlen. Ez alapon mondá ki megdönthetetlen elvét: „Mind den ország, valamely magában meghasonlik, elpusztul, és egy város is vagy háznép, a mely meghasonlik, magában meg nem maradhat“ (Mát. 12, 25.) E meggyőződésből voná a következtetést Jeruzsálemre vonatkozólag: „Bizony mondom nektek, nem marad abban egy kő a más kövön, mely el nem romlana. (Mát. 24, 2.)

Életünk jelen minémüsége adja nekünk is, tehát K.H.! a jövőt átlátó hatalmat, s erre alapítva mondám én, hogy a nagy após-

tol szavainak szellemében kifejlődött öszhang, egyetértés, ha hittel lélekkel annak élve, diadalra jut közöttünk, záloga lesz, vagyis biztosítéka a jövőnek!

Oh mert ha minket, mint egy atyának gyermekeit, kiknek egy a hivatásunk, rendeltetésünk: a tökéletesedés és az életnek boldog-gá tétele, mint amaz első keresztény társulatot Jézus szelleme hat át; ha igazság, kegyesség, szeretet, békeség vezérel érzelemben, gondolatban és cselekedetben, távol minden önzéstől, egyenlenségtől és pártviszálytól, melyek, mint az ugy nevezett aqua tofana a vele megérintett testet szétdarabolják, részekre osztják a keresztény családi élet testét; ha mi, a szabad mozgalom eszméjére fel-emelkedve, abban, a mit az idő mozgásba hozott s közös érdekű hasztalanul nem vitatjuk, hogy én Apolosé és Kéfásé, én Kálvin, Luther vagy Socinus követője vagyok, hanem egyöntetűen járunk el, kikerülve szt. Pál apostol keserű kifakadásait: **A v a g y r é s z e k r e o s z t a t o t t - e a K r i s z t u s ?** — biztosan jövendölhetem K.H. hogy jövőnk biztos, keresztény egyházi életünk jézusi lesz, boldogító egyesek és családokra nézve, üdvadó osztályok és testületek életére, s nem kél ajkunkra a visszasohajtás fájdalmas panasza: „Régi dicsőségünk, hol késel az éji homályban!”

Ime K.H.! a mód és út, mely haladást és jövőt biztosít: az öszhang és egyetértés jézusi szellemben! E volt alapja multodnak keresztény hitfelekezetem! Ennek szenteld kebledet ezután is, és élni fogsz; mert a mit háromszáz év igazságában megszentelt, kiváltáságot a jövővel szemben is! Oh vidd diadalra ezt kebledben, s ezzel mondd: **K ö v e t e m a z i g a z s á g o t, h i t e t, s z e r e t e t e t, b é k e s é g e t, s m i g m e g h a l o k, m a g a m a t a z é n t ö k é l e t e s s é g e m b ő l k i n e m t a g a d o m, i g a z s á g o m a t m e g t a r t o m!** (Jób. 27, 5. 6.) **J e r t e k ! i n d u l j u n k f e l a z e r é n y m e l l e t t i m u n k á s s á g r a s i s t e n i f é l e l e m r e ! Á l l j u n k m e g a h i t b e n ; c s e l e k e d j u n k u g y m i n t f é r f i a k, l e g y ü n k e r ő s e k ! S z e r e s s ü k e g y m á s t n e c s a k b e s z é d d e l é s n y e l v v e l, h a n e m c s e l e k e d e t t e l é s v a l ó s á g g a l i s ! I g y J é z u s p a n a s z a n e m f o g i l l e t n i m i n k e t : E n é p c s a k n y e l v v e l t i s z t e l e n g e m e t, s z i v e p e d i g t ő l e m t á v o l v a n (1. Ján. 3, 18.), s ő t b e t e l j e s ü l r a j t u n k : „ M e g ú j í t o m J e r u z s á l e m e t ö r ö m m e l é s v i g a s s á g g a l. (Esa. 65, 18.). Amen.**

AZ UNITÁRIUSOK FŐTANÁCSI GYÜLÉSE KOLOZSVÁRT 1878 Aug. 25. 26. 27-én.

I. Püspöki jelentés.

Mltgs és főt. Egyházi Főtanács! Midőn mult évi egyházi főtanácsunk óta hatáskörömben tett főbb dolgokról s vallásközönségünket érdeklő nevezetesebb eseményekről jelentésemet megtenni tiszteből kifolyó kedves kötelességemnek ismerném, első szavam legyen a hála szent érzelmének kifejezése az isteni gondviselés iránt, hogy anyaszentegyházunk kised hajóját az idő végtelen tengerének egy évi hullámán ismét szerencsésen átevezni segítette, s a világ eseményeinek oly baljóslatu változásai között is megtartotta nekünk drága örökségünket, szent hitünket, hogy általa mi is megtartassunk.

1.) A belső emberek változását illetőleg a mult egyh. főtanács alkalmával ürességben volt gyepesi, iklandi, alsó járai és jánosfalvi iskolamesteri állomások közül a három első betöltetett, még pedig a gyepesi Bartha József okleveles néptanítóval, az iklandi Lőrinczi Dénes VII-ik, az alsó-járai Gyulai Ferencz VI-ik gym. osztálybeli tanulókkal, a jánosfalvi még most is ürességben van, de az egyházi szolgálatban nincs hiány, a mennyiben a községivé változtatott népiskolába alkalmazott tanító az énekvezéri tisztet is teljesíti, s ez állomásra leendő püspöki kineveztetése csak az ekklézsia és község között leendő iskolai szerződés bemutatásától s helybenhagyásától függ. Ezekon kívül Darkó Dénes Martonosról Szt. Ábrahámra, Máté József Recsenyédre Martonosba, Kis András Alsó Boldogasszonyfalváról Recsenyédre, Zsakó János Pipérol Alsó Boldogasszonyfalvára s végre ideiglenesen nyugalomba lépett Bedő József helyébe András Sándor szintén ideiglenes nyugalomban volt mester afiai Kilyénbe, rendeltettek ki isk. mestereknek; úgy hogy jelenleg csakis a pipei és h. ujfalvi mesteri állomások vannak ürességben, az előbbiből a napokban rendeltetvén el a mester, a utóbbiban Imre István mester afia 47 évi szolgálata után az év folytán tisztességes nyugalomba bocsátatván az E. K. Tanács által.

A papi állomásokra nézve Simén János afia halálával megürült alsó-siménfalvi ekklézsiába Tarcsafalváról Ürmösi Kálmán s helyébe Tarcsafalvára a sz. kereszturi gymnasium isk. főnöke Göncz Károly atyánkfiai rendeltettek ki.

A belső emberek ezen változását kimutatva nem hallgathatom el azon aggodalmamat, mely szerint különösen a mesteri állomások betöltése hovatóvább mind nehezebbé válik. A papnöveldeből erre már egy ifju sem vállalkozik, s még a gymnasiumi tanfolyamból is alig lehet vagy egyet kapni. Egyházi főtanácsunk intézkedése szerint is jövőre isk. mesteri állomásokra a tanító képezdében végzett ifjaink lennének alkalmazandók, csak hogy ezek rendszeren oly igényekkel lépnek fel, melyeket szegényebb ekklézsiáink nem elégíthetnek ki. Ugy látszik, hogy a községi iskolai rendszerhez kell simulnunk, s e tekintetben már is több ekklézsiánk szövötközött a községgel a népiskola tartásra nézve. De e kérdést ez sem oldja meg egészen, mert előfordulhat az eset, hogy a község és ekklézsia a tanítót és mestert nem tudja egy személyben egyesíteni, mi történik ekkor? minő állást foglal el egyházunkban az a mester, a ki tanításra nem képes, és nem tanít? a ki csak énekvezéri működésre lesz hivatva? Eddig ugyan még baj, összejöttökzés nem adta elé magát, de hogy az isk. mesterség ügyével egy nagy átalakulás küszöbén állunk az bizonyos, s én ezt ép ezért láttam szükségesnek ennyiben legalább jelezni, hogy a míg a kérdés, a viszonyok által parancsolt megoldásra kerülne, gondolkozzunk róla mindnyájan.

Ugyancsak a belső emberek változásával kapcsolatban megemlíteni kívánom azt is, hogy miután a belső emberek változását és rendelését illető 1845-ik évi almási zsinaton alkotott egyházi törvényünk a gyakorlatban már lényeges változásokon ment keresztül, s azt abban a formában fentartani és végrehajtani szinte lehetetlen is, jónak láttam esp. afiaihoz egy körlevelet bocsátani, hogy ezen választási törvényre nézve észrevételeiket, nézeteiket, s netán módosítási javaslataikat velem közölni sziveskedjenek. A tiszt. esperes urak részint egyéni, részint közgyűlési véleményeiket és megállapodásaikat közölték is velem, de a mellett, hogy ezek annyira szétágazók, miszerint egyesítésük szinte lehetetlen, részben csak a legutóbbi napokban jövén kezeimhez, nem vagyok abban a helyzetben, hogy erre nézve bárminő javaslatot terjeszthessek, illetőleg terjeszthetessenek az E. K. Tanács útján az egyh. Főtanács elébe. Czélom most már kezeim között levő véleményeket és törvényjavaslatokat tanulmányozva, megkísérteni azok szerint választási törvényünknek a főpapi törvényszékkel leendő módosítását, illetőleg a szükséges szerint egy új választási törvényjavaslat elkészíttetését, mely annak idejében közlendő lesz az egyházkörökkel, hogy azok ily alakban

szintén megtehessék rá észrevételeiket, s ez úton majd egyházi főtanács eleibe kerülhessen.

2.) Papnövendéket illetőleg főiskolánkra vonatkozó értesítés mellett, mely az E. K. Tanács évi jelentésének tanügyi részében terjesztetik az egyh. Főtanács eleibe, tudomásra kívánom hozni azt, hogy a közelebbi múlt isk. év végén hárman tették le a papi szigorlatot, még pedig Gál Miklós papnövendék kitünő, Bartók Endre szintén papnövendék kielégítő, s Filep Mózes már régebben Kidébe rendelt, de még szigorlatot nem tett pap, dicséretes eredménnyel.

3.) Az 1877-ik évről felküldött anyakönyvi másolatokból összeállított kimutatás szerint az irt évben vallásközönségünk kebelében:

A.) kereszteltetett a.) fiu 946,
b.) leány 941,

együtt 1887 gyermek, a miből 208 gyermek házasságon kívül születvén, a valláserkölcsei életre nézve azon megdöbbenő adatot nyerjük, hogy 11%-a a születetteknek törvénytelen származású.

Mint curiosumot megjegyzem, hogy ezen 1887 gyermekből 7 kettős szülött volt.

B.) eskettetett, a.) mentvényyel 239,
b.) hirdetéssel 274,
együtt 513 pár.

Tekintve azt, hogy a mentvényyel egybekeltek száma csaknem egyenlő a hirdetéssel egybekeltek számával, ebből arra lehetne következtetni, hogy hiveink anyagi állapota nem kedvezőtlen, ha ugyan nem a régi egyháziasság csökkenésében kell ennek okát keresni.

C.) meghalt a.) a férfi nemből 865
b.) a nőnemből 918
együtt 1783

s így a szülöttek száma a halottakét feljülmulja 104-el.

Ezen 1783 halott szám az összes lélekszámnak 3.3%-át teszi. Öngyilkos volt 13.

D.) Átállott hozzánk 134
„ tőlünk 19

e szerint 115-el több jött vallásunkra, mint a mennyi tőlünk más vallásokra tért át.

E.) A lélekszám 1877-ben tesz 53,114,
1876-ban volt 53,167,

és így apadás mutatkozik 53,

sőt miután az 1877-ik évi születés és halálozás között az előbbi javára esik 104,

az átállásokkal a gyarapodás 115,

az 1876 és 1877 évek közötti lélekszámot illetőleg apadásnak mutatkozik 272; mit nem lehet egyébnek tulajdonítani, mint az özszeírások pontatlanságának. E tekintetben úgy hiszem lassan-lassan rendbe jövünk, mert már a jelen évben is kevesebb bajjal állíthatam össze a fennebbi számokat, mint a mult évben, s tán e kimutatás is fokozni fogja az illetők ügybuzgalmát, a bár száraz, de nem érdektelen statistikai adatok kezelésében.

4.) A mult főtanácsi gyűlés óta egyházi vizsgálatot tartottam a kolozsvári, tordai, abrudbányai és verespataki szent ekkléziáinkban, melyek közül a kolozsváriban több mint 60, a tordaiban 12 év óta nem volt vizsgálat tartva, s így azokban még az 1873-dik évi főtanácsi határozat szerinti ekklézsiái szervezet nem volt beállítva. Örömmel jegyzem fel azonban, hogy valamint kolozsvári úgy tordai és abrudbányai ekkléziáinkat is a lehető legjobb rendben, erkölcsi és anyagi gyarapodásban találtam, csak a verespataki ekklézia gazdasági ügyei kedvetlenitettek vala el, de az intézkedések megvannak téve a kibonyolodásra, s birom az ekklézia előljáróinak szintugy mint presbyteriumának ígérését arra nézve, hogy keblü ügyeiket szívéken hordozzák, s a kijelölt uton az ekklézia közvagyonát úgy fogják kezelni, hogy a fizetésképtelenség miatt megszüntetett papság tán már a jövő évben helyre lesz állítható.

Miután már az irt ekkléziák megvizsgálásával a közvetlen püspöki hatóság alatt álló ekkléziák vizsgálata ez idő szerint megtörtént, az egyházkörök vizsgálatát is megkezdhetem, s ha Isten megsegít, czélom legalább egyik egyházkörünkben még a jelen év őszén vizsgálatot tartani. Egyébaránt, ha személyesen nem is, de főpásztori levelemmel a mult év végén mindenik ekkléziánkban megjelentem, üdvözölvén az új évet hivatásuknak, s intvén őket az Urban a kegyes és istenes életre, mely a családi és polgári, hazafiúi és keresztényi erények hív és lelkiismeretes gyakorlásában nyilvánul. Közelebről pedig esperes atyánkfiaihoz intézett körlevelem által az egyes ekkléziákat illető oly adatok gyűjtésére és összeírására hívtam fel összes papságunkat, a melyeknek részint épen az a czélja, hogy a püspöki egyházlátogatásra előkészüljek.

5.) A püspöki jegyzőkönyv számai a mult főtanácstól a mai napig 473-ra mennek. Ezekből egy néhányat szívesen kitörölnék. Érttem azon levelezéseket, melyeket egy pár ekkléziánkban a belső

emberek között vagy ezeknek hallgatóikkal felmerült surlódások és egyenetlenkedések folytán az illetők kibékítése, atyafiságos szeretetre intése, vagy épen rendre utasítása végett kelle folytatnom. De a legszebb kertnek fái sem sem teremnek egyformán jó gyümölcsöt; mennyivel nehezebb egy testületet találni, hol az emberi gyarlóság koronként fel ne üsse fejét? Általában azonban papságunk szellemével meglehetünk elégedve, a nagyobb rész bizonyára nemcsak szájjal vallja a Krisztust urának és mesterének, s én szeretem himni, hogy a jobbak példája már csak a nagyobb számnál fogva is, több hódító erővel bír, mint egy két erőtlen társunkké; minélfogva egyházi államunk erkölcsi ábrázatának őseinktől örökölt fényét és tisztaságát ez idő szerint — jó Istenünkkel legyen érette a dicsőség — komoly veszély nem fenyegeti.

6.) Mint az E. K. Tanácsnak egyházi s a főpapi törvényszéknek rendes elnöke a fennebb jelzett idő alatt az E. K. Tanácsot illetőleg 402, a főpapi törvényszéket illetőleg 64 ügydarabot vettem kezemre, melyek a legközelebről érkezettek kevés kivételével mind el vannak látva, vagy bizottsági munkálat alatt állanak. A főbbekről ezek közül az E. K. Tanács illető évi jelentése nyomán nyerend értesülést a főt. egyh. Főtanács. Én ide vonatkozólag e helyen inkább csak a dolog erkölcsi és szellemi oldalát tekintve, két észrevételt kívánok tenni. Egyik az, hogy az ügyek lehető gyors ellátására nézve sem a szoros értelemben vett tisztviselők, sem egyházi tanácsos afiai készsége és buzgalma nem hiányzottak. Nem fordul't elő elő eset, hogy gyűlést tartanunk ne lehetett volna a törvény értelmében megkívántató tagok meg nem jelenése miatt, a mi valóban szomorú dolog is lenne itt, hol 40-en feljül van az egyházi tanácsosok száma, s csak 7 tag jelenléte kívántatik, hogy gyűléseink határozatképesek legyenek. Rendesen azonban mindig nagyobb számmal folynak tanácskozásaink s egyházi tanácsos afiai közül néhányan valóban példás ügybuzgalmat tanusítanak vallásközönségünk közügyei iránt, a minek megtartására itt e helyen is szeretettel kérem.

A másik, mit itt megemlíteni kívánok, egy határozathozatallal felmerült azon eset, melynél névszerinti szavazás alkalmaztatott, a mi tudtommal most fordul elő először jegyzőkönyveinkben. A nélkül, hogy ezen határozathozási forma ellen vagy mellett a kérdés bővebb fejtegetésébe bocsátkoznám, csak jelezni kívántam azt, mint olyant, mely előttem legalább az E. K. Tanács jegyzőkönyvei nyo-

mán újnak tűnik fel, s a tervbe vett és munálat alatt álló házsza-bályok megalkotásánál minden esetre figyelembe veendő.

7.) Még 1876-ban felhivatott volt a püspökség a nagymlgsu vallás és közoktatási miniszter ur által, hogy hazánk nagy fia Deák Ferencz emlékére a fővárosban országos közadakozás útján emelendő emlékszoborra vallásközönségünk kebelében gyűjtést eszközöljen, minek folytán én e gyűjtést annak idejében meg is indítottam s az eredményt 64 frtban a múlt évben be is szolgáltattam a kolozsvári m. kir. adóhivatal pénztárába a gyűjtőivel együtt, melyeket a mlgsu miniszter ur nekem f. évi ápril 5-ről megőrzés végett visszaküldött. Szolgáljon ez megnyugtatóul azoknak, kik egyházunkban az irt célra adakoztak és a gyűjtést közvetítették. Az őszveg bár nem nagy, de a mellett, hogy hiveink más hatóságok és egyesek megtalálására más úton ugyan e célra többfelé adakoztak, ez is bizonyosságul szolgál arra, hogy vallásközönségünk tagjai kebelében a hazafui kötelességek iránti érzék nem hiányzik.

8.) Más vallásfelekezetek, jelesen protestans testvéreinkkel való barátságos viszonyunkra nézve a többek között örömteljes és biztató eseményként jegyzem fel a múlt évi sept 16-án Miskolczon történt püspöki találkozást, melyen én is személyesen jelen lenni szerencsés voltam. E találkozási ünnepély a napi lapokból ismeretes levén, a mlgs és főt. egyh. főtanács tagjai előtt is, annak leírásával nem fárastom becses figyelmüket. Eredményét s fontosságát ezen találkozásnak csak a jövő fogja megmutatni igazán, azért részéről azoknak folytonosságát őszintén pártolom, s különös örömmnek tartom, hogy a jelen évi találkozásra helybeli ev. ref. püspök főt. Nagy Péter ural egyetértőleg szerencsések voltunk Kolozsvárra nyerni meg; püspöktársainkat. Napja még nincs meghatározva, de septemberben minden esetre meg fog történni. Vajha e találkozásokon is betelnék a nagy mesternek a mustármagról mondott gyönyörű példabeszéde!

9.) Az életet a halál zárja be! Végül nekem is meg kell emlékezniem halottainkról, s ezek között a legmélyebb fájdalommal említem fel első helyen nagy emlékü főgondnokunk mlgs Kaali Nagy Elek, nyugalmazott miniszteri tanácsos ur halálát, kit több évi súlyos betegség után f. évi január 7 én szőlített magához az úr. Az ő érdemei mint polgárnak és hazafinak egyaránt a köztisztelet koszorújával ékesítették homlokát; vallásközönségünk a valóban nagy bölcs és buzgó vezérférfit siratja benne, ki a legválságosabb korszakban állott egyházunk élén mint annak főgondnoka, s oly emlé-

ket hagyott hátra maga után egyháztörténetünk lapjain, a melynek fénye túlragyog időn s enyészeten.

Nekem jutott a fájdalmas szerencse koporsójánál elzokogni a veszteség könyeit, s ha csak részben is képes lettem volna méltóan tolmácsolni az ő hervadhatatlan érdemeit; boldognak érezném magamat az ő személye iránt viseltető tiszteletem ez útoni kifejezése által. Legyenek e sorok is az ő emlékének szentelve, s midőn e pillanatban még nemes szellemével társalgunk, nyissuk meg lelkünket az ő lelke sugarainak befogadására. Mondjunk neki búcsut e teremből, hol annyiszor üdvözöltük jöttét és szavait, de őrizzük meg szellemét, hogy az éljen és munkáljon közöttünk nemzedékről nemzedékre vallásközönségünk, anyaszentegyházunk épületére és dicsőségére az időknek végeig.

Egyházi tanácsos afiai közül a lefolyt év alatt elhunytak még: Bagoly Sándor, ki az irás ama szavai szerint: aranyom és ezüstöm nincs nekem, de a mim van, azt adom tenéked, állásához mért összes vagyonát, még életében vallásközönségünknek adományozta volt. Kovács Dávid, nyug. veterán papunk, Simén János, alsó siménfalvi pap, Halmágyi Márton, Csiki Mózes, Tóth Mihály és nyug. Gálfalvi Nagy Domokos, végül Ürmösi Sámuel, nyug. pap, kik kisebb nagyobb mértékben mindnyájan hasznos tagjai valának egyházunknak. Maradjon emlékezetben nevök, s legyen megáldva emlékök!

E gyász lapot nem rekeszthetem be a nélkül, hogy fel ne említsen Véghvezekényi báró Baldácsi Antal urnak csak a napokban f. hó 8-án történt halálát, ki bár nem tartozott egyházunkhoz, sőt nem volt protestans se, mégis az összes protestans egyház halottjának ismeri; mert csak pár évvel ezelőtt tett s egyh. főtanácsunk előtt is ismert gazdag alapítványával mindenik protestans egyház jóltevői sorába igtatta nevét. Ez alapítvány anyagi értékét még ma nem ismerjük, de erkölcsi értéke is megbecsülhetetlen, a mennyiben épen ez alapítvány szolgált kiindulási pontjául a három protestans felekezet egymáshoz közeledésének, egymáshoz simulásának. Csak ezért is méltó a mi emlékezetünkre is az ő neve, melyet e lapon a tisztelet érzelmével adok át egyházunk történetírójának. Mi pedig mondjunk csendes nyugalmat az esztergommegyei Bélai családi sirboltba elhelyezett nemes hamvoknak.

A midőn jelentésemet ezennel bezárnám, Istennek szent áldását kérem egyházi főtanácsunkra.

Kolozsvártt, aug. 23-án 1878.

Ferencz József,
unitárius püspök

II. Közigazgatási és tanügyi jelentés.

Közigazgatási ügyekről szóló jelentését azon örvendetes értesítéssel szerencsés megnyitni az E. K. Tanács, miszerint Ó cs. és apost. kir. Felsege legkegyelmesebb urunk és királyunk f. évi martius 14-éről kelt legfelsőbb elhatározásával a Főtisztelendő Püspök urnak királyi tanácsosi czimet adni méltóztatott.

Ezen legfelsőbb, a Főtisztelendő Püspök ur egyéni érdemeit, vallásfelekezetünk püspöki állását és ez által egész vallásfelekezetünket méltányló legfelsőbb elismerésben részeltető és megtisztelő urunk és királyunk kegyelmességéből és atyai jó indulatából folyó tény az E. K. Tanács nagy örömmel és hódoló tisztelettel vette tudomásul s ezt f. évi martius 24-éről 58. szám alatt kelt körirattával köri hatóságaink tudomására hozta; s midőn ezt a Mlgs E. Főtanácsnak is jelenteni szerencsés, azon óhajtását fejezi ki, hogy a Főtisztelendő Püspök ur ezen méltán megérdemelt és nyert czimet hosszasan viselhesse saját maga és családja boldogsága mellett vallásfelekezetünknek is javára és dicsőségére.

Amerikai meg angliai hitrokonainkkaali érintkezésünk a mult évben kevésbbé volt élénk, mint a megelőző évben; főoka ennek abban rejlik, mert buzgó, fáradhatatlan közvetítőnk ifj. Fretwell János afa ez idő alatt üzleti ügyei miatt sokat volt távol azon országoktól; azonban épen üzleti dologban, habár rövid időre is, Kolozsvárt megjelenvén, személyesen értesíthettük most is ügyeinkről, hasonlóan értesítések mentek kolozsvári iskolánk egyik jóltevője Richmond Anna asszonysághoz.

Angolhoni hitrokonink segedelmének élvezésére kijelelt Boros György mult 1877. évi september 10-kén elutazott Londonba; a brit és külföldi unitárius társulat titkára Ierson ur folyó 1878 évi január 21-éről 'a Főtisztelendő Püspök urhoz intézett levelében a társulat őszinte fájdalomát és sajnálatát fejezván ki néhai főgondnok Nagy Elek afa halálán, és köszönetét azért, hogy a társulat legutóbbi egyh. Főtanácsunk üléseiről értesítettett, tudatta; miszerint Boros György angolhoni afa szeretetében, szives jóságában és becsülésében részesül, a mire különben teljesen méltó.

A közigazgatási ügyek intézésében kötelességének érezte az E. K. Tanács egyes ekklezsiáink anyagi viszonyait ellenőrizni, gyarapítani, e célból a nyilvántartás eszközölhetése végett a telekkönyvek összeállítására korábban tett kezdeményezést ez év folytatásban sikerült valósítani. Az egyes ekklezsiák telekjegyzőkönyvei teljesen össze vannak gyűjtve, körök szerint külön ládácskába elhelyezve a miként ezt a mlgs E. Főtanács összeállítva látni méltóztatik.

Az E. K. Tanács bátran állíthatja, hogy a mennyiben országos viszonyaink szerint a telekkönyvek igazak és tökéletesek, a jelen gyűjteményben foglalt telekjegyzőkönyvek tiszták és tökéletesek, mivel az E. K. Tanács felkéréséből és megbízásából ez ügyet vezető Szabó Mózes afia nemcsak buzgalommal, hanem szakértelemmel a rendelkezésére álló segédeszközökkel minden egyes telekjegyzőkönyvet pontosan megvizsgált, a vizsgálat nyomán feltűnt minden tévedések, hiányok és fogyatkozások kigazításáról, pótlásáról pedig az E. K. Tanács köri közegeink utján gondoskodott.

A Szabó Mózes afia által nagy gonddal és szakértelemmel a telekkönyvekről kiállított összes kimutatás szerint van unitárius vallás felekezetünk egyházai és iskolái birtokában:

a.) A nyolcz körben levő ekklezsiáknak	146 helységben			
		8805 hold	és	524 □ öl.
b.) A vallásfelekezetnek				
	Kolozsvárt és Derzsbén	84	„	1589 □ öl.
c.) A tordai középiskolánknak				
	Szinden és Tordán	175	„	631 □ öl.
		<hr/>		
		együtt	9065 hold	1144 □ öl.

Ha ehhez hozzávesszük vallásközönségünk ladamosi szép birtokát; a szőkefalvi ekklezsia jelenleg tagosítás alatt álló birtokát, valamint a Göde Mesterházán kapandó 100 ho'dnyi havasi birtokát, elmondhatjuk, hogy hazánk területéből 10,000 hold unitárius ekklezsiáink és testületeink kezében van, mely birtoknak katastralis tiszta évi jövedelme . . . 8753 frt 35 kr.
évi egyes adója . . . 2022 frt 21 kr.

Az ezekből megállítható kulcs szerint egyes ekklezsiáink és tordai iskolánk fekvő földbirtoka 212,000 o. é. forint.

Ezen összes kimutatás részletei Szabó Mózes afia által összeállítva ekklezsiánként és körönként fel vannak tüntetve.

A telekjegyzőkönyvek ily teljes összeállítása nélkülözhetetlenül szükséges volt egyfelől az ellenőrzésért, másfelől azért, mert adás-vevési eseteknél és más pénzügyi műveleteknél biztos alapul és útmutatásul szolgál.

Hasonló gondot fordított az E. K. Tanács ekklézsiáink ingó vagyonára, pénztőkéire: az ekklézsiák pénzei pontos kezelése czéljából figyelmeztette köri hatóságainkat az E. Fő- és Képviselő tanácsok korábbi, vonatkozó határozatai és rendeletei pontos megtartására; a nyilvántartás és számbavevés eszközének az esperesi vizsgálatokról szerkesztett jegyzőkönyveket tartván, kiváló gondot fordított ezek, s ezekben különösen az ekklézsiái számadások megvizsgálására. Örömmel jelentheti, hogy köreink nagyobb részéből a vizsgálati jegyzőkönyvekben oly tiszta számadások érkeztek fel, melyek az ekklézsiák pénzvagyont hiven feltüntették; örömmel jelentheti az E. K. Tanács, miszerint a hátralékkamatok összegének nagysága apadni kezdett; az E. K. Tanács folytonosan sürgetvén a hátralékkamatok behajtását, reményli, hogy ha Isten hazánkat pár gazdag évvel megáldja, a befolyható hátralékkamatok be fognak folyni.

Sajnálattal kénytelen azonban az E. K. Tanács bevallani egyfelől azt, miszerint pár körinkből még mindig nem érkeznek fel oly számadások, melyek az ekklézsiák pénzvagyónak mennyiségét, kezelési módját, a kamatviszonyokat hivségesen feltüntetnék; másfelől azt, hogy az elhelyezett tőkepénzekről szóló kötvények még nagyobb részint nincsenek az E. K. Tanács által megállított módzatok szerint kiállítva és biztosítva, mindkét hiány pótlására az E. K. Tanács megtette intézkedéseit.

Tényleges rosz gazdálkodással, pazarlással épen nem lehet vádolni ekklézsiáinkat: mindössze nyolcz ekklézsiái számadása szerint történt a bevételeket meghaladó túlkiadás, s az összes túlkiadás együtt 58 frt 68 kr. csekélységet tett, ellenben az ekklézsiák összes bevételei és kiadásai összehasonlítása szerint 10,465 frt 39 kr. megtakarított pénztári készlete volt az 1877. évi számadások bezártával ekklézsiáinknak. Nem tagadhatni, hogy ez összegben vannak hajosan felvehető kamatok és bevárandók is, s lehet még az az eset, hogy néhol befolyandó, de be nem folyt összegek, a számadók felelősségére, az E. Főtanács ezt tiltó rendelete ellenére készletül vétettek, mégis megnyugtató s biztató tény gyanánt kell feljegyeznünk a fennebbi maradék létezését, mint a mely arról tanuskodik, hogy ekklézsiáink a vagyonosodásban haladnak.

Az ekkleziáknak fekvőségekből összes bevétele 9047 frt 85 kr. volt, s bár ez összeg a 8758 frt 35 kr. katastralis jövedelmet egy kevéssel meghaladja, s bár a földbirtok nagyobb és jövedelmezőbb része belső emberek atyánkfiai használatában lévén, ezek évi haszna nem vétethetett fel az ekkleziái számadásokba, az évi bevétel még sem kielégítő, ha tekintetbe vesszük, hogy a bevételi összegekbe ház- és malombéri s már nem épen földbirtok fekvőkből folyó jövedelmek is vannak felvéve, s ha tekintetbe vesszük különösen azt, hogy az ekkleziák földbirtokait sok helyt a tagok meg is mivelték, tehát a munka értéke sokat gyarapította a föld értékét és jövedelmét. Mert valóban azon ekkleziáknak van aránylag nagyobb földjövödelme, hol az ekkleziák földjeit a tagok megmivelik, s csak sajnálattal látja az E. K. Tanács, hogy újabb időben ezen dicséretes szokástól több ekkleziánk részben már eltért, részben eltérni szándékszik. Az ekkleziák évi tényleg befizetett adója csak 110 frttal haladja meg a katastralis kimutatás szerint kellett adómennyiséget, annál nagyobb terü az évi 369 frtra menő aequivalens adó.

Az ekkleziák pénzvagyona az 1877. év végével volt:

Tökében	64,561 frt 68 kr.
Alapítványokban	16,237 „ 39 „
Magtári pénz	3,368 „ 18 „
Pénztári maradék	10,465 „ 39 „

Torda-aranyoskőri számadásokból az ekkleziák pénzvagyont teljes tisztasággal nem lehet ugyan kivenni, de a közlött adatok szerint van

15,000 „ — „

A püspöki vizsgálat alatti ekkleziák pénzvagyona

41,000 „ — „

együtt 150,632 „ 64 „

Magtári szemes gabona 11,160 véka.

Ezen tetemes pénzösszeg mondhatni hitbeli affinál van elhelyezve még pedig az E. K. Tanács figyelmeztetése és rendeletei ellenére nagyobbára igen magas kamatláb mellett annyira, hogy volt már eset, midőn az ekkleziák tagjai azt nyilatkoztatták ki, hogy a kölcsönt nem bírják.

Az E. K. Tanács ezt némileg calamitásnak tartván, minden adandó alkalommal oda kívánt hatni, hogy az ekkleziái pénzek első sorban földbirtokba vagy takarékpénztárakba helyeztessenek el, egy-

felől hogy a jövedelmek biztosok legyenek, másfelől hogy hitbeli afiai könnyen kapható, de drága kölcsönökkel ne halmoztassanak el.

Az E. K. Tanács az ekklezsiáknak pénzei kezelésére szabályok kidolgozását vette munkába a pénzügyi bizottság által, a midőn az udvarhelyköri közgyűlés által legközelebbtről felküldött ez ügybeni felterjesztés is fel fog használtatni.

Gr. Bethlen Ferencz és testvérei kegyes adománya Derzsben vallásfelekezetünk birtokába jővén, az adományozó intézkedéséhez képest az E. K. Tanács a 29 holdat tevő birtok egy részét oda való belső ember afiainak, más részét magának az ekklezsiának használatába bocsátotta, a jövedelemből egyszerűmindentkorra muzsnai ekklezsiáknak is 100 frtot rendelt.

Az anyakönyvek óhajtott egyformásítására az E. K. Tanács az illető anyakönyvi mintákat feles számban kinyomatta, a statisztikai kimutatásokhoz szükséges anyakönyvi kivonatok már az 1877. évről azokon érkeztek bé s több ekklezsia azokból készítettett már magának új anyakönyveket.

Alkotmányos érzületénél fogva egyházközségünk jogai mellett is kénytelen volt felszólalni az E. K. Tanács. Minden testvér protestans felekezet közt legelőbb irt fel a közoktatási 203—1878. eln. szám alatt kelt azon rendelete ellen, mely szerint a Szt. István király napja vallásos módoni meginneplése elrendeltetett, s mely rendelet az összes protestans felekezetek hasonló módon kifejezett kívánságára vissza is vonatott.

Mult 1877. évi oct. 14-ről 204. sz. alatt felirt az iránt, hogy a vallásfelekezetünknek nyujtandó államsegélyből ne történjék levonás, a mi és más felekezetek hasonló fellépésére további levonás nem történt ugyan, de az eredetileg adott összeg helyett az 5% levonásával megállitott 4750 firt adatott ki a folyó 1878 évre is.

Mult 1877. évi jan. 21-éről 18. szám alatt kebli nyugdíjintézetünk ügyében intézkedvén az E. K. Tanács korábbi ministeri leirat nyomán, s mivel különben is az országos törvény ugy kívánja, megrendelte, hogy azon mester afiai, kik felekezeti iskoláinkban tanitók, magok és az ilyenek ekklezsiái is fizessék az évi illetéket; de mivel az illetékeket igen nagyoknak tartották az ekklezsiák, felirt a közoktatási kormányhoz s kérte, hogy tanitóink és ekklezsiáink kiméltessenek, kérte név szerint, hogy azon pap afiai, kik egyszerűmindent tanitók is, s az ilyenek ekklezsiái ne szorittassanak az országos tanitói nyugdíjintézetbe fizetni, mivel ezen afiai a papi, nem pedig a tanitói létszámba tartoznak.

Maroskörben ily pap afiai folytonosan háborgattatván, sőt végrehajtással is terheltevé, az E. K. Tanács 165—1877 szám alatt újabb felírást intézett a közoktatási kormányhoz.

E két rendbeli felíratra a közoktatási kormány 12675—1877 számú leiratával kimondotta, hogy felekezeti iskoláink tanítói nem lehetnek kebli nyugdíjintézetünknek tagjai, hanem az országos intézetnek. Azon pap afiai pedig, kik egyszersmind tanítók is, maguk felmentetnek, de az ekkleziások tartoznak fizetni a 12 firt évi illetéket. Ez ellen az E. K. Tanács újból felírván s ez intézkedés igazságtalan voltát feltüntetvén, a közokt. kormány f. évi mart. 3-áról 29968—1877 számú leiratával kijelentette, hogy felekezeti iskoláink tanítói kötelesek az országos nyugdíjintézetnek lenni tagjaivá; azon pap afiai, kik egyszersmind tanítók is, ők maguk, valamint ekkleziások is az országos tanítói nyugdíjintézetbe való fizetés alól felmentettek; az E. K. Tanács erről értesítette köri hatóságainkat azon felhívással, ha netalán ily pap afiaitól vagy ekkleziáiktól felvétettek az illetékek, azokat mint jogtalanul felvett összeget kérjék vissza. Sajnálattal jelentheti az E. K. Tanács, hogy ennek ellenére f. évi aug. 11-éről 166 szám alatt felírni határozta a közokt. kormányhoz a nyomati ekkleziásia ez ügybeni háborgattatása ellen.

Ezek szerint tehát azon mesterek, kik felekezeti iskoláinkban tanítanak, kötelesek az országos nyugdíjintézetnek tagjai lenni s mind maguk, mind ekkleziások fizetik az évi illetéket.

Azok a mesterek, kik községi iskolai tanítókul alkalmazva vannak, maguk fizetik az évi illetéket, de ekkleziások nem.

Oly mesterek, kik községbeli községi iskolákban tanítókul nincsenek alkalmazva, kötelesek kebli nyugdíj-intézetünknek tagjai lenni.

Kebli nyugdíjintézetünk vallásfelekezetünk e nagy jelentőségű új intézménye, miután az E. K. Tanács mult 1877 évi január 21-éről 18. szám alatt az átmenetelre nézve intézkedett, a kezdet nehézségein mondhatni túl van. Az intézetbe az alapszabályokban megállított forrásokból és kamatokból, az intézet megkezdése óta begyűlt és takarékpénztárban elhelyezve van, f. évi aug. 1-ső napjáig 3316 firt 44 kr.

Kegyess adományokból erd. urb. kövényekben van 500 forint névértékben.

Sajnálattal vehetjük, hogy f. évi aug. 1-ig Küküllőkörből házassági illeték czimén még semmi sem folyt bé, s hogy a kidei,

ny.-szent-imrei, ny.-szent-mártoni, kaali, iklandi, bözüdujfalusi, kőrispataki, nagy-kedei, sárdi, nagy-solymosi és bordosi ekkleziák még egy évre sem fizettek illetéket.

Kegyes adományokból a fennebb érintett 500 frt névért. urb. kötvényen kívül mondhatni semmi sem folyt bé, remélni lehet azonban, hogy ha a Dávid Ferencz alapot megteremtjük, hiveink áldozatkészsége e vállalathoz fordul.

Felsőbb tanintézetekünk ügyét tüzetesen fogja az E. F. Tanács tárgyalni. Örömmel jelentheti az E. K. Tanács, miszerint ez intézeteinket illetőleg semmi nehézség sem fordult elé sem keblileg, sem az államkormánynyal szemben.

Kolozsvári főtanodánkban levő elemi tanfolyam ellen a kolozsvári városi közigazgatási bizottmány indokolatlanul támasztotta ugyan azon nehézséget, miszerint követelte, hogy elemi tanfolyamunk a népiskolák mintájára 6 osztályu legyen. Azonban az E. K. Tanács f. évi febr. 24-éről 20. sz. alatt a közoktatási kormányhoz intézett feliratában eléadván ezen tanfolyam természetét és kifejtvén azt, hogy ezen tanfolyamot, mint a középiskolákra előkészítőt, természeténél fogva nem lehet népiskolának tekinteni, annyival kevésbbé, mert a tanítás berendezésénél fogva elemi iskoláink növendékei sokkal képzetebbek, mint a népiskolák növendékei, különösen a gymnasiumba léphetést illetőleg; ezen feliratára az E. K. Tanácsnak a közoktatási kormány 9900—1878 számú leirata szerint hántatlanul hagyta elemi tanfolyamunk szervezetét.

Mivel köztanítóságra alkalmazható végzett papjelölt kevés volt iskolánkban s a papi képezde rendes növendékei magok is előadásokra kötelesek járni, köztanítót az E. K. Tanács keveset alkalmazott, annyival inkább, mert Dr. Bartók István meg Benedek Áron tanár afiai ez évben is sziveskedtek szerény tiszteletdíjért tanítani; továbbá a helybeli egyetemnél levő középiskolai tanári képezde növendékeinek az E. K. Tanács iskolánkban lakást adott s őket a gymnasium alsóbb osztályaiba tanítókul alkalmazta, az ily tanítók tanítói illetve a rendes köztanítói fizetést kevéssel haladta meg. Sőt tordai iskolánkhoz is rendes köztanítói állomásra köztanítói javadalom mellett tanárképezdét végzett ifjut alkalmazott s legközelebről ugyancsak Tordára a következő tanévre egy polgáris-kolai tanítóságra oklevelileg képesített ifjat nevezett ki köztanító-nak, Kereszturra pedig egy jóreményü papjelöltet; Kereszturra meg Kolozsvárra az alsóbb elemi osztályokba néptanítóságra képesített

egy-egy tanítót alkalmazott. Három főbb iskolánk tanító személyzetét illetőleg teljes megnyugvással lehetünk.

Népiskoláinkról nem állithatjuk ugyan, hogy azok tökéletesek, lehetetlen azonban tagadni, hogy azok részben az E. Főtanács vonatkozó intézkedései, részint ekkleziáink buzgósága és érdekelt-sége nyomán némi haladást ne tüntetnének fel; ennek ellenére több közigazgatási bizottság és tanfelügyelőség mondhatni árasztotta el az E. K. Tanácsot átirataival, melyekben népiskoláink hiányait névszerint és együttesen jelezték s azok pótlását kérték; a hol az E. K. Tanács reménylette, hogy az ekkleziák a hiányokon segíthetnek, rendelkezett köri hatóságaink útján a jelzett hiányok és fogyatkozások pótlásáról; a hol pedig látta, hogy az ekkleziák a legjobb akarattal sem képesek a mindenfelől támasztott követelményeknek megfelelni, a közigazgatósági hatóságoknak megírta, hogy azon felekezeti iskoláink helyébe községi vagy állami népiskolák állításáról gondoskodjanak.

Őszintén megvallva, az E. K. Tanács nem örömet vesz, hogy felekezeti népiskoláink községiékké vagy államiakká változtassanak; csak kényszerítő körülmények, vagy mutatkozó szellemi haszon érdekében tartja eszközlendőnek, épen ez okon 219—1877. számú körrendeletével felhívta köri hatóságaink figyelmét, hogy községi iskolák felállításánál gondoskodjanak ekkleziáink szellemi és anyagi érdekei megóvásáról, s megrendelte, hogy a hol községi iskolák állításánál ekkleziáink érdekelve van, az ez iránti szerződések előlegesen küldessenek fel. Minden alkalommal pedig azt hangsúlyozta, hogy ha csak kivihető, mester afiai alkalmaztassanak a községi iskolákba segédtanítókul. S mivel a mesteri állomásokat csak így lehet biztosítani, jelenleg is melegen ajánlja köri hatóságaink figyelmébe ez ügyet. Örömmel jegyezhetjük fel, hogy az eddig állított községi iskoláknál több helyt alkalmaztattak mestereink tanítókul. Felső-Fejérkörben például 4 községi iskolánál mindenik mesterünk tanító.

A polgári közigazgatósági hatóságok és tanfelügyelőségek azt is hibáztatták, hogy felekezeti iskoláink tanítói nem bírnak képesítési oklevéllel. Az E. K. Tanács egyfelől annak tudatában, hogy a népnevelésről szóló országos törvény erről határozottan intézkedett, másfelől mivel óhajtván, hogy tanító afiai alkalmilag községi iskoláknál is tanítókul alkalmaztassanak, mult 1877. évi máj. 22-ről 108. szám alatt körrendeletileg megrendelte azon tanítóinknak, kik

az 1869. év után neveztek ki, hogy az 1878. év folytában valamelyik állami képezdénél képesítési vizsgát tegyenek, annival inkább, mert az utóbbi években kinevezettek a Főtisztelendő Püspök ur ezen kötelezettséggel nevezte ki, s most is, mikor csak kivihető, képezdei tanfolyamot végzett és képesített növendékeket nevez ki felekezeti iskoláinkba tanítókul, illetőleg mesterekül.

III. Pénzügyi jelentés.

A mult évi Főtanács óta is bár nem jelentékeny, de mégis figyelemre és az illetők irányában hálára kötelező adományok által gyarapodott pénzügyi helyzetünk. Kedvezett a sors, a mennyiben a közalapnak 1000 frtos urbéri kötvénye, egy darab 100 frtos dézma vált. papirja, a Koncz-alapnak egy dar. 1000 frtos d. v. pap. és a segély alapnak is egy drb 100 frtos d. v. p. kisorsoltattak részint az 1877. évi dec. 31-én, részint az 1878 évi jun. 30-án tartott sorsolás által. Működött az ügyes jogügyész, midőn gr. Bethlen Farkasné kamatfizetésben pár havi késedelmét arra használta fel, hogy 11,000 frt tartozása után 1878 jan. 1-től nem mint addig 6%, hanem 8% kamatot fizet. Több olyan tartozást felhajtott s befizetett, melyeknek valaha bejövedele iránt nem sok remény mutatkozott, a mint azt részint évnegyedes, részint egyes az E. K. Tanácshoz beadott jelentéseiből láthatni, és a Sándor Mózes-féle hagyatékügyet oly szerencsésen vezette, hogy benne a két alsóbb fokú bíróság egyhangulag kedvező ítéletet hozott s remény van, hogy a legfőbb törvényszék is, hol jelenben áll az ügy, nekünk javunkra ítéli meg.

Nem apadt el a forrás ez évben sem, melyet sem szerencse, sem szorgalom, sem szakértelem nem pótolnak, de mely vallásközönségünkben mindent pótol, mindig mentőleg segített, s ez a jótékonyosság. Néhai főgondnokunk harczói Gálfalvi Imre özvegye énlaki Sala Károlina ő nsga 1877 dec. 30-án Alsó-Szováton kelt ajándékozási szerződésével a harczói Gálfalvi és énlaki Sala családok emlékére 3000 frt halála után fizetendő alapítványt tett nevelési czélokra, különösen pedig tőkeneveléssel egy Sala-Gálfalvi tanszéknek idővel leendő felállítására. Ezen alapítványi szerződést az E. K. Tanács elfogadván, az alapító nő ő nagyságához köszönő

iratot intézett s egyuttal az alapítványlevélnek tudás végett Főtanács eleibe terjesztését elrendelte. Gróf Teleki Miklósné Simén Klára kegyes lelkü hitrokonunk egy másik ajándékozással gyarapította jótékony célú alapítványainkat. Adott ugyanis a segélyalpnak 300, az általános nyugdíjalpnak 300, a Dávid Ferencz alpnak 400, és az iskolai kórház építésére 100 frtot, valamenynyit urbéri papirban. S hogy az évi áldozók sora férfi nélkül ne maradjon, kegyelettel említhető néhai Vida Daniel neve, ki vallásközönségünknek nevelési czélokra végrendeletileg 100 forintot hagyományozott. És adományokról levén szó, megemlítjük, hogy a Lőrinczi-féle hagyaték az 1876-ik évi Főtanács határozata következtében a közpénztárba befizetendő levén, az E. K. Tanács a kezelő biztosokat több versen megsürgette s az ügy azon pontra jutott, hogy annak jövedelme az 1879-ik évi költségvetésbe bizton felvehető. - Néhai Bagoly Sándor egyházi tanácsos aa. halálával még a mult évi Főtanács ideje előtt elárvereztetvén, az általa hagyományozott birtokrész, a vásárló s. szentkirályi ekka a vételár kétharmadát ($\frac{1}{3} = 733$ frt 33 kr) befizette. Az Elk. Augustinovics alap ismét 10,500 frttal gyarapodott, a memyiben a kezelés alatti august. alap ez öszveget abba áttehette. Ez által ismét lényegesen apad a hiány, mely a költségvetésben jelezve van. A számadások megvizsgálásáról szóló jelentésekben, valamint magában az illető számadásban is fel van tüntetve az Elk. Aug. alap állása, de miután az örömhír többször is elmondható, e jelentés rendén sem hallgathatjuk el, hogy levonva a jószágvásárból eredt még fennálló terheket, az alap állása 1877 végén tett 59,171 frt 67 krt o. értékben számítva az értékpapirokat is, a fennebb jelzett újabb 10,000 frtos áthelyezéssel pedig tesz ma 69,671 frt 67 krt, mihez hozzászámítandó még Ladamoson a gr. Bethlen Gábor-féle jószággrész, melynek ára ez alpból fizetett s ezzel együttesen az Elk. Aug. alap értéke 100,000 frtra bátran feltehető. E jelentékeny tőke kamatainak s illetőleg jövedelmének $\frac{1}{5}$ -de, valamint a kezelés alatti ladamosi jószág jövedelme ezután mind gyorsabban-gyorsabban eszközlik a tőkésítést és fogják szaporítani ez alapot.

A segély-alap gyarapodást nyervén a gróf Teleki Miklósné Simén Klára fennebb jelzett 300 frt alapítványával, ez által lehetővé vált a segélyezett özvegyek és árvák évi járandóságát emelni f. év jul. 1-től, ugy hogy most 13,000 frt tőke kamatjának $\frac{3}{8}$ -d része vagyis 650 frt fordítatik e humanus célra, s miután jelenben 5

özvegy tanárné és egy kiskorú segélyezendő, egy özvegy évi illetménye 123 frt. 72 kr-ra, az árva kiskorúé 30 frt 84 kr-ra megyen.

Áldoztunk a jók és nagyok emlékének abban, hogy Bagoly Sándor jóltevőnk sírját emlékkövel és kerítéssel láttatta el az E. K. Tanács és két nagy nevű főgondnok: P. Horváth Ferencz és K. Nagy Elek arczképeit e diszes terem számára megszerezte.

A költségvetés keretén kívül is a Főtanács jóváhagyása reményében egy kereszturi póttanárnak fizetéséhez egy évre csakis 50 frt fizetési pótlékot utalványozni kellett a kereszturi isk. igazgatóságnak indokolt előterjesztésére.

Kiadásaink során legsajnosabban esett azon 4155 frt 35 kr-nak kifizetése, mely a Zimmermann-féle perben a m. kir. Curia által is megítéltetvén, a végrehajtás kikerülése tekintetéből nem volt elodázható.

A mi mindezek mellett még szorosabban illeti az E. K. Tanácsnak pénzügyi működését: biztosította újabban középületeinket; az elveszetteknek tekinthető tőketartozások törlése végett az ilyeneknek külön jegyzékbe vétele iránt határozott; a kamathátrálékok ügyét szorosabb vizsgálat alá vétette és a fizetésre vonatkozó újabb felszólítás kibocsátását pénztárnoknak meghagyta; az értékpapiroknak, középületeknek leltárba szedése iránt intézkedett, a számadásokat megvizsgálta és a főtanácsra tartozó dolgokat előkészítette.

IV. Főpapi törvényszéki jelentés.

A főpapi törvényszék a múlt 1877-ik év folytán tárgyalt összesen 92 pont alatt, melyek közül házassági ügyben hozott ítélet 66, a többi pedig végzés. A múlt évi főtanács óta az év végeig hozatott 17 ítélet, 6 végzés. A jelen évben tárgyalt 61 szám alatt. Ezek közül ítélet 46.

Végül felolvastatott a ladamosi jószágot kezelő bizottmány jelentése, melyből azon jószág állapotáról az E. F. Tanács részletesen értesült.

A főtanács által tárgyalt ügyek elintézéséről múlt füzetünkben már értesítettük olvasóinkat.

SIMÉN DOMOKOS EMLÉKÉRE.

PÉTERFI PÉNES.

Simén Domokos, a kolozsvári unitárius főtanodában a bölcsészet és bibliamagyarázat rendes tanára, egyházi főjegyző, író és tudós, sept. 9-én történt halálát fájdalomérzettel vette tudomásul a hazai sajtó. Méltán. Benne a legmunkásabb életek egyikének fátyla aludt ki. Folyóiratunk részéről, melynek ő több éven keresztül volt érdemes szerkesztője, különösen megérdemli, hogy a vesztesség feletti mély fájdalomnak kifejezést adjunk és élte nevezetesebb mozzanatairól és munkáiról az alkalomhoz képest, ha röviden is, megemlékezzünk.

Legyenek e sorok érdemes férfiú emlékül tőlem neked szentelve! ki e lap ügyében utóbbi időben veled együtt munkálni magát szerencsésnek érezte.

Simén D. az ősz székely primori Simén család ivadéka született Udvarhelyszéken Tarcsafalván 1836-ban, hol pár hóval előtte elköltözött atyja pap volt. Elemi és algymnasiumi tanulmányait Székely-Kereszturon, ez anyyi nagy unitárius ember előiskolájában végezte. 1854-ben Kolozsvárra lépett át, hol a gymnasiumi felsőbb osztályokat és a theológiát végezve a számtan és görög nyelv köztanítója lett, mely hivatalos elfoglaltatás mellett idejét nyelvészeti, történelmi, theologiai, rajzi, zenei és műfaragászati tanulmányoknak szentelte. A sokoldalú képzettségnek, mely őt annyira jellemzé, ekkor veté meg első alapjait. Papságra készülvén, a theologiai tudományokkal különös előszeretettel foglalkozott, de határozott irányt ezekben csak akkor nyert, midőn 1860-ban Londonba a Manchester New College-be küldetett, a hol neki alkalmá nyílt a hirneves bölcsész-theologus Martineau Jakabot és a jeles történész és exegeta Tayler Jánost hallgatni. Reá a nagyobb befolyást Tayler keresztényi szeretettel és türelmessel párosult kritikai előadásai gyakorolták. Martineau tárgyait szintén tanulmányozta, de egész lélekkel a Tayler tárgyainak s különösen az exegesisnek és az exegesis segédtudományainak feküdt neki. Az exegesis hallgattá visszatértében a heidelbergi egyetemen is dr. Hitzigtől az 1861²/₂-ki nyári semesterben. S midőn 1862 nyarán visszatért, már szép szakmiveltséggel rendelkezett és tisztán állott szeméj előtt a tér, a melyen működendő vala. A körülmények azonban ugy hozták, hogy ő óhajtott működési mezejére — egy évig

állomás nélkül levén, s 1863—66-ig a székely-kereszturi iskola vezetésével bizatván meg, mely intézetet azon rövid három év alatt egészen újjáalakította — csak 1866-ba juthatott, midőn az egyházi főtanács a philosophia és a magyarító theologia tanszékébe helyezte át Kolozsvárra, egyszersmind a negyed papság terheit is vállalai-
ra tevén.

Itt kezdődik Simén tulajdonképi irodalmi munkássága. Egy theologiai, történelmi, bölcsészeti gazdag könyvtárral háta megett, melyet folytonosan szaporitva első rangu magán könyvtárrá emelt és az unitárius irodalmi termékek e hazában mondhatni páratlan gyűjteményével keze alatt, melyet nagy fáradság és tetemes pénz árán szerzett össze, Simén ekkor kezdette írni alapos tanulmányait és közrebocsátani részint a „Keresztény Magvető“-ben, részint pedig Ballagi nagybecsű „Prot. egyházi és isk. lapja“-ban. Bibliái tanulmányaival már 1870—71-ben magára vonta a protestans irodalom barátainak figyelmét. 1872-ben közreadott „A szent háromság eredetének és kifejlődésének története, egy bevezető értekezéssel az orthodoxiáról“ című művével pedig a protestans irodalom első rangu írói közt vívott ki magának helyet. 1875-ben megjelent „Evangeliumi csodái“ csak emelték tudományos irodalmi tekintélyét. Kiseb-
b értékes munkáit és cikkeit mind felsorolni [kivül esik e sorok célján. Még csak annak felemlítésére szoritkozunk, hogy a bibliába bevezető és a bibliamagyarító kéziratban maradt tankönyvei, a mint azok előtt, kik szerencsések voltak az ő előadásait hallgatni, ismeretes, kiváló beccsel bírnak és megjelenésük kétségte-
lenül nagyban nevelte volna a tiszteletet iránta.

Simént mint író, mint azt már Dr. Ballagi „Evangeliumi csodák“ című műve megjelenésekor ismertető cikkében nyilvánította volt (Prot. Egyh. és isk. Lap. 1875. 39. sz.)“ ritka tünemény hazai tudományos irodalmunk mezején, nemcsak férfias nyíltságánál fogva, melylyel a vallás ne — nyulj hozzám természetü kérdéseit szőnyegre hozza, hanem különösen azon tiszta derü miatt, mely minden előadásán előnik és azt eszközli, hogy műveit élvezettel olvassa még az is, ki nézeteiben nem teljesen osztozik. Már mindjárt az a nyugott hang, melyen gondolatait ejteni szokta, jótékonyan hat az olvasóra, mert arról biztosítja, hogy oly íróval van dolga, ki nem a maga, hanem az igazság diadalát keresi“. És ő csakugyan azt kereste. Egész életét vallási igazságok tisztázására fordította hámulatos szorgalommal és ritka lelkiismeretességgel. Ő unitárius volt és összes irodalmi működésének célja az unitárius

álláspont kimutatására irányult. „Szent háromság történet“-ét és „Csodáit“ és sok más művét mind csak e célból írta és hozta eszközül. S e cél elérésére gyűjtötte utóbbi éveiben az anyagot és készült megírni az „Unitárius eszmék“ történetét az első keresztény évszázadtól le a jelenkorig. Egy művéni sem csüngött ő nagyobb lelkesedéssel, egyre sem gyűjtött oly fáradhatatlanul, mint ezen tervezett munkájára. Elöttem áll most is a képe, a mint nekem ezen művéből egy-egy gyönyörű részletet bizalmasan felolvastva, betegségtől halvány arca kigyult és szép idomzatu magas homlokán az ihlet derüjével, önbizalommal mondá: „a legnagyobb és legszebb művem ez lesz“. Őt apostoli szellem lengette át és ha nem is birt szónoki tehetséggel, az unitarismusnak ő korunkban kiváló irodalmi apostola volt, ezt bátran elmondhatjuk. Nála az unitarismus nevének emelésére sorainkban aligha valaki tett többet. Unitarismusáért meglehet hogy vannak, kik őt felekezetiességgel vádolják. De unitarismus a oly felekezetiesség volt, mely ma már a vallásos mivelt világban, habár más név alatt is, kezd egyetemessé lenni. Innen magyarázható meg az a népszerűség, melylyel ő más felekezetek szabad gondolkozói előtt is birt.

Unitárius, szabadgondolkozó, de egyszersmind igaz vallásos szellemeért szerették, rajongták körül tanítványai is. E sorok írója, ki csak hálával gondolhat arra, hogy az ő tanítványa volt, élénken emlékezik vissza, mennyire reá tudta nyomni ő unitárius, józan felvilágosult vallásos szellemének bélyegét mindenre, a mit tanított. Ő tanítványainak nem csak tanítója, hanem példaadója is volt azon szellemre nézve, melynek őket áthatni kell. Az utóbbi időben köztem és közte pár tárgyra nézve véleménykülönbség fejlett volt ki, de ez csak növelte szelleme és magatartása iránti tiszteletet, mert az azon határozott nézetek daczára, melyeket ő vallott, türelmes vala.

Siménnek Channing átfordítása körül szerzett érdemeit és munkáit részletesebben méltányolni és élte külső körülményeiről s társadalmi egyéniségéről részletesebben szólni, mint e rövid cikkben tehetém, folyóiratunknak még lesz alkalma. Soraim által csak a körülményekhez képest óhajtottam kedves emlékü szerkesztőtársam iránt a tisztelet adóját leróni, mely hogy annál méltóbb legyen, itt közöljük Udvarhelyszéken Kadácsban, édes anyjának lakhelyén történt imponans temetésénél a képv. tanács és a tanári kar küldöttei: Derzsi József kolozsvári pap és tanár és Nagy Lajos kolozsdobokai esperes és tanár által tartott gyászimát és beszédet.

Ima az anyai háznál Kis-Kadácsban 1878 sept. 11.

MONDOTTA

PERZSI JÓZSEF.

Nagy hatalmú Isten, bölcs és jó atyánk! Mély megindulással állunk meg a te hű szolgádnak gyászos koporsójánál. Sirunk, mint egykor a te néped, midőn egyik vezérét elveszítette. Jajgatunk, mint a kinek drága kincse a tenger mélységébe merült visszahozhatatlanul. A gyász és ború, mely kebleink egét megszállva tartja, állandósulni látszik elfoglalt helyén. A bánat árjának hullámai sziveinkben feltornyosulnak!

Oh, mert uram nagy a mi veszteségünk!

Megajándékoztad vala őt nagy talentumokkal. Agyában meggyújtottad vala a messze világot észnek fáklóját. Letűnt századok nemzedékeinek életét, viselt dolgait, kutatásainak eredményét vizsgálá a te szerelmeddel. Szelleme bejárta a közeli és távoli multnak téreit. Hegyről hegyre, völgyről völgyre szállott fáradhatatlanul, mint merész röptű sas, áttekinteni a multat és aztán benézni a jövőbe. A te gondviselésednek és szeretetednek nyomait és jeleit vizsgálá és ismeré fel eltűnt nemzedékek életében. A te bölcseségednek, mindenhatóságodnak törvényeit keresé. Mindennap újabb meg újabb igazságra vezérléd. Mig végre két ezredév küzdelmes építményei és romjai felett eljuttatád Galilea virágos völgyébe, a te kedves fiad lábaihoz: onnan, az ő ihletett ajkairól hallgatni és tanulni az ígét, az örök igazságot. Vele járt, vele, az ő zászlója alatt és érette küzdött. Lelki szemeivel látta a bevonulást ama szent városba a te hegyed felé. Látta őt a keresztfán. Hallotta amaz utolsó jajt: Én Istenem, én Istenem, mire hagyál el engemet. Látta a napnak amaz elsötétülését és látta, midőn az örök Igazság, az Ige, az Eszme a harmadik nap hajnalán felkelt és elindult meghódítani a világot, a te országoddá varázsolni az egész földet, hogy lenne egészen a te örökséged.

Mindezeket pedig tette atyánk a te vezérleted alatt azért, hogy minket is elvezethessen oly igazságok szent vizeire, melyeket századokon keresztül elkerült a nagy sokaság, melyeknek életadó nedvét csak kevesen izlelték, — azért tette, hogy annál mélyebben és igazabban meggyőzzön minket a te lételedről, a te törvényeid-

nek változhatatlanságáról, a te szerelmes fiad tudományának igazságáról, példájának magasztos s követésének üdvös voltáról; tette azért, hogy még inkább megerősitse bennünk a hitet, hogy minket a te képedre és hasonlatosságodra alkotál, halhatatlan szellemet lehelél belénk s így minden teremtményeidnek koronáivá tettél. Ő is magyarázta nekünk a törvényt és a prófétákat mély belátással és merészen, így szólva a te fiaddal: Megmondatott a régieknek: én pedig azt mondom. Ő is tanította az apostollal: Nekünk egy Istenünk van, amaz Atya, a kitől mindenek és egy urunk, a Jézus Krisztus, a ki által mindenek vannak.

S oh mint munkálkodott, oh mint küzdött egyházunk és hazánk, s tengerentúli hitrokonaink tudtára, oh mint virasztott éjet éj után, sejtven és tudván, hogy az ő ideje közel van, hogy sem sokára reá borul az éj, melyben nem munkálkodhatik. Munkássága színhelyéről elvándorolt, hogy szülőföldén az általad alkotott ős természet gyógyvize tartóztassa fel erejének rohamos hanyatlását, mint száz évvel ezelőtt egyházunknak egy másik főjegyzője tevé; de a te akaratom más vala. Ő is itt aluvék el a te nevedben, mint ama szolgád, és itt aluszsza el örök álmát, mint amaz*).

Nagy a mi fájdalmunk, nagy a mi veszteségünk ur Isten! Eszünk, az általad adott égi szikra is mintha fuldokolna immár fájdalmas érzéseink árjában!

De nem panaszolunk, nem állunk perbe teveled. Tudjuk, hogy te adtad neki az életet, s te is vetted el.

Tudjuk, hogy senki téged fel nem tartóztathat, midőn nagy hatalommal és méltósággal kiindulsz akaratom végrehajtására. Tudjuk, hogy a mulandóság törvényei alá vetettél mindent, s hogy prófétád szerint: nincs ember, a ki meg nem halna. Tudjuk, hogy még a fényes csillagokkal borított ég is összeolvad és elmulik egyszer, a mikor aztán ítélet leszen.

Megnyugszunk a te akaraton, nemcsak, hanem áldunk tégedet, hogy anyaszentegyházunknak őt adtad volt, hogy építse és terjessze közöttünk, mibennünk és általunk is az Istennek országát.

*) Nagy Mihály, ó-tordai igazgató tanár és 1771-től vice generalis notarius, a ki szintén mell-bajban a homoródi fürdőn keresett enyhülést, de állapota rosszabbodván, bement Székely-Udvarhelyre s ott meg is halt 1774. jul. 5-én. Az akkori idők szelleme nem engedvén meg, hogy Udvarhelyt unitárius temetés történjék, a szentmihályi eklésia kivitte a maga templomába, honnan ünnepélyesen eltemette egyik leányegyházának Demeterfalvának temetőjébe, hol sirköve maig is látható.

Tudjuk, atyánk, hogy a nap lehanyatlik és ismét feljő. Tudjuk, hogy jégtakarója alatt is folytatja útját a patak. Tudjuk, hogy a hervadó ősze és elhaló télre ébredő tavasz következik. Tudjuk és hiszszük, hogy az ember azért hal meg, hogy örökké éljen!

Oh mint megvilágítja e drága hit és tudat kebleink gyászos tartományát. Oh mint emeli szíviünket és lelkünket feléd, rokonulni veled, az örök szellemmel, a nagy mindenség nagy alkotójával.

Bocsáss atyánk! gyógyító balsamot ezen hit szent edényében a kesergő édes anya fájó sebeire, a ki a siró prófétával halkán zokogja: jöjjetek mindnyájan, valakik által mentek az úton, jöjjetek és lássátok, ha van-e oly vesztesség, mint az én vesztességem, ha van-e oly bánat, mint az én bánatom, édes fiam, édes fiam, bár csak én haltam volna meg te éretted! Nálad van a vigasztalás, nálad van a megtartás. Szólj hozzá édes atyai hangon: bizzál leányom, a te hited megtart. Légy neki gyánola immár kettős gyászának elhordozásában. Hiszen tudjuk, hogy te vagy az özvegyek hű oltalmazója. Szólj vigasztalást a testvéreknek, kik büszkeségök nemes czedrus-ágát látják benne korán letörve.

Szólj vigasztalást a gyámgyermeknek, kik a korán eltávozott édes anya után benne bírták tanácsadójukat, nevelőjüket, gondozójukat, igaz és önzetlen barátjukat. Szólj vigasztalást a jó barátoknak, közelebbi és távolabbi rokonoknak, ismerősöknek, mindnyájunknak. Szólj vigasztalást anyaszentegyházunknak, mely még le sem vetette főpáosztora és két főgondnoka feletti gyászát, s ime újra keserűséget mérél rá. Adj anyaszentegyházunknak oly hű munkást, mint ő, tanuló ifjuságunknak oly tanító mestert, oly vezért, mint ő vala.

Bocsásd el immár uram a te szolgádat békeséggel, hogy lássák meg szemei a te idvezítődet, a kit életében keresett, hirdetett és ismerni törekedett, hogy lássák meg az apostol szerint nem homályos látással, minthogy benne is csak részszerint vala az ismeret, hanem tiszta látással. Vétkeid, valamint a mieinket is, bocsásd meg. A munkában megtörött, a lélek és akarat tüzeiben megégett testét pihentesd meg az anyaföldben, hol a költő szerint: alunni fog, s nem lesz több reggele; hitünk szerint pedig: alunni fog és lesznek álmái, alunni fog s lesz még egy reggele. Szellemét vezérelj a halhatatlanság és örök boldogság szent országába, oda, a hol te lakozol. **Mi atyánk stb.**

V é g s z ó.

Atyámfia, néhai tanártársam, tanárom és barátom! Mint amaz evangéliumi szolga, te is az evangélium szolgája levén, igazán és hiven sáfárkodál a neked adott talánerumokkal; igazán nyereségről nyereségre haladtál, s nyereségeidben, gazdag ismereteidben minket is bővön részeltettél. Oh miért kelle világító elmédnek ily korán, férfikorod teljén homályba borulni, miért kelle fáradhatatlan kezeidnek megmerevedni akkor, mikor még annyi munka várt azokra! Fájdalmunk mély távozásod miatt. Fogadd köszönetünk, szeretetünk és becsülésünk jelei gyanánt fájó könnyeinket. Nyugodj csendesen azon földben, melyen születted. Az örökkévalóság angyla virraszson álmaid felett! A történet muzsája századok múltán is felkeresi sirodat. Menj! Isten veled és velünk! Amen.

Beszéd a sirnál.

MONDOTTA

N A G Y L A J O S.

Itt van tehát a sir — várja áldozatát. De megálljatok, ne siessetek!

A ki életét mások javára, a közügynek szentelte, az a férfi megérdemli, hogy sirjánál megállapodva, megfutott pályájára, közhasznu munkásságára a kegyelet érzelmei között visszatekiintsünk, hogy koporsóját megkoszoruzzuk.

A kegyelet kifolyása az én megjelenésem is. Eljöttem, küldetve az Egyházi Képv. Tanács és a főtanoda tanárai által, hogy e sirnál adjak kifejezést szavainmal azon mély fájdalomnak, melyet Simén Domokos egyházi főjegyző és főtanodai rendes tanár halálának híre okozott mind az egyh. képv. Tanácsban, melynek több esztendő alatt bölcs és igazságos tanácsadója volt, mind pedig a tanári karban, melynek széles ismeretei, egyházirodatmi munkássága által egyik fényes büszkesége vala.

Eljöttem, bár éreztem már az első perczen feladatam nehézségét, hogy a halálhír által okozott megdöbbenés hatása alatt, a nagy veszteség feletti fájdalom első kitörései között talán megkönynyezhetem a drága halottat, de Simén Domokos érdemeit hiven előtűntető, azokhoz méltó emlékbeszédet e sirnál nem mondhatok.

Arra nyugodtabb kedélyállapot, a fájdalom elcsendesülése s mindenestre több idő kívántatik, mint a mennyivel én az ide utazás fáradalmai után rendelkezhetém.

Mindazáltal a küldetés elől kitérnem nem volt szabad. Ismétlem: eljöttem, koporsójára letettem a pályatársaktól küldött koszorut, és sirja felett hangzik beszédem . . . bár rövid és egyszerű beszédem, mindazáltal vigasztal, megnyugtató az a gondolat, hogy ti nem annyiban beszédem meghallgatására, mint inkább azért seregeltetek ide, mert e vidéknek századok óta nem volt nagyobb, érdemesebb halottja, mint a néhai Simén Domokos.

Az ő nagysága nem a mindennapi nagyságok közé tartozik. Rang, fény, vagyon nem környezte. Egy szegény unitárius pap gyermekében, egy felekezeti tanoda tanárában, sőt az egyházi főjegyzőben is a világ nem lát nagy embert; a fényt, az aranyat és ezüstöt hiában is keresné. Simén Domokos rangja ott van a tudósoké között. Egyházirodalmi munkássága, értekezései, levelezései, melyeket részint az általa is szerkesztett Keresztény Magvetőben, részint a többi protestans folyóiratokban időközönként közreadott, de még inkább az önálló kiadásban is megjelent munkái: az Evangeliumi csudák és a Szent háromság története neki a tudós nevet, címet és rangot örökre biztosították. És ez a név, ez a rang még fényesebbé lesz, ha sikerülni fog az ő bibliai irodalomra, szentírásmagyarázatra, az unitárius egyház történetére, nevezetesebb férfiainak életére vonatkozó dolgozatait, mondhatni nagyobb szabású munkáit kiegészíteni, közreadhatni, melyeknek bevégezésében — fájdalom — a sorvasztó betegség, a kora halál az alig 42 éves férfit megakadályozták.

Az ő kincsei azok az ismeretek, melyeket ő végzetlen szorgalommal, kitartással, folytonos buvárkodással megszerzett, nem azon a téren, hol azokat a világ szerint hasznosan lehet tőkésíteni, hanem a tudománynak főleg azon ágában, mely mert nem igen értékesíthető, épen azért azt kevesen mivelik, értem a theologiai ismereteket. Olyan theologus, mint Simén Domokos, ki az unitárius vallásos eszméket és nézeteket, hitcikkeket és szertartásokat ismereteinek fényénél annyira megvilágosítsa, megértesse, s ha kell, a támadások, a hamis tanok ellen érveinek győzhetlen seregével megvédje, minden félelem nélkül hirdesse és terjeszsze; ilyen theologus Dávid Ferencz és Enyedi György után a magyar unitáriusok között nem volt.

És a mi az ő érdemét illeti, az szintén nem közönséges. Ismereteit nem rejtette véka alá. Az emberiség legszentebb ügyét, az

ifjuság nevelését, tanítását vette kezébe mondhatni kora ifjuságában. És ez ügynek szolgált egész odaadással egész tanítói, egész tanári pályája alatt minden órában, minden idejében, a család kebelében épen úgy, mint a tanoda falai között. Mily sokan vannak hazánk mivelt ifjai, főleg papjai között, kiket ismeretének fényénél vezérelt, tapasztalataival oktatott, jóakaró tanácsaival buzdított és lelkesített. Sokan vannak, s ha túlbérczeken és ormokon át látható volna a gyászlobogó, melyet a kolozsvári főtanoda ifjusága mindjárt a halálhírré kitűzött, s ha túl bérczeken, halmokon át hallszanék a harangzúgás, melylyel Simén Domokos koporsóját e sirhoz kísértük, e temetés még népesebb, fényesebb lesz vala.

Fényesebb lesz vala — hát még ott — Kolozsvárt, hol tudományos, tanári és nevelői munkásságát folytatta, hol többeknek barátságát, szeretetét és becsülését kivivta! Ah mily szép! az ő érdemeihez mily méltó lesz vala ottan az ő temetése, a muzsák nagy számú serege, a magyar Athene intelligenciája által kísérve!

De hová szállt az én képzeletem! mit beszél az én nyelvem! Ne vegyétek rosz neven tisztelt hallgatók! Bántani nem akarok. Csak a nagy veszteség fájó érzete adta ajakimra a félremagyarázható szavakat. E temetés temetésnek itt is szép, s aztán nemcsak nekünk, de nektek is méltó jogotok van Simén Domokos sirjához.

Ő itt született, itt rengett bölcsője, itt űzte gyermekjátékait, itt e vidéken szerezte alsóbb ismereteit, itt sajátította el az unitarismushoz való mély és tántorithatatlan ragaszkodását, itt e derék székely nép között, hol még romlatlan a vallásos érzés és rendületlen a hit; itt kezdte tanári pályáját, itt adta első jeleit magasabb hivatásának; innen gyűjtötte páratlan könyvtárának legbecsebb darabjait; itt nyugszik édes atya, kinek sirja be sem zöldült, itt él az édes anya, ki világra hozta őt e világ dicsőségére s most könnyes szemekkel állja körül ravatalát, itt vannak testvérei, rokonai, számos barátai és tisztelői.

Ah bizony nektek is jogotok van az ő sirjához. Aztán Isten akarata volt, hogy oda térjen vissza, honnan eredett; nyugodjunk meg Isten szent akaráján.

Minden esetre szép, hogy a kegyelet érzésének kifejezésében egyetértettünk. Kolozsvári főtanodánk ifjusága, tanári kara, a Ker. Magvető szerkesztősége, és az árva család fiai, kiknek atyjok után atya, anyjok után egyedül ő volt gyámola, elküldte követeit, elhozta az ő koszoruit. És itt vagytok ti is mint egy elő koszoru: e szép

vidék népe, unitárius papsága, intézeteinek tanulói, tanító kara, ifja, leánya, férfia és asszonya, jeléül annak, hogy ti az érdemet becsülni tudjátok, hogy Simén Domokos nektek is büszkeségtek vala.

De értsünk egyet barátim nemcsak a kegyelet e kifejezésében, hanem az ő emlékének méltó megőrzésében is.

Az ő lelke — ah mert lelke nem veszett el, ilyen lélek el nem vesztetett —! buzdítsa, lelkesitse az ifjúságot ismereteket szerezni, pályatársait tudományokban buvárkodni, elhivatásuknak megfelelni; buzdítsa unitárius hitfeleinket egyházunk érdekében hatni, munkálni, a hitet megőrizni. Csak ekkor, s csakis ekkor őriztük meg hozzá méltólag az ő emlékét, s csakis akkor lesz az ő élete, munkássága áldásos édes hazánkra és anyaszentegyházunkra.

Ki magasra törtél,
Új világot gyújtál,
Csak porhüvelyedet
Rontja szét a halál.
Lelked halhatatlan,
Műveidben beszél,
Időn, enyészeten
Nagy szellemed túl éi.

EGYHÁZTÖRTÉNELMI ADATOK.

XXXVI.

Egyházunk és gymnasiumaink mult százbeli történetéhez.

KÖZLI

BENCZÉDI GERGELY.

A mult száz igen nyomasztó körülményei közt csak a legéberebb őrködés és folytonos áldozatok által lehetett egyházunkat és felsőbb két iskolánkat megtartani.

Az eszközök kiteremtésében s általában egyházunk ügyei elintézésében a legfontosabb része volt azoknak a gyűléseknek, melyeket érdemes főcurátoraink világi jelesebb férfiainkkal mindannyiszor tartottak, a hányszor a szükség kívánta.

Egy ily gyűlés határozatait s ezekből kifolyólag P. Horváth Boldizsár fő- és Gál József, köri gondnok körlevelét közöljük ez uttal, melyek érdekes világot vetnek akkori állapotainkra.

* * *

Anno 1754. diebus 12 et 13. maji Medite (?) in confluxu ad Invitationem Illustrissimi dni supremi curatoris Balthasaris P. Horváth, habito, praesentibus sptibus ac Grosis Dominis Johanne Simon seniore de Désfalva, Sigismundo Sándör de Kenos, Johanne Siménfalvi de eadem, Josepho Gál de Kövend, Moyse Váró de Bágyon, Francisco Székely de Torda, Nicolao Gazdag de Bölön, Georgio Nagy de nagy Ajta, et Martino Balog de Bágyon, sequentia sunt tractata et conclusa:

1-mo Dioecesisenként ki kell irni a harminczadik kalongyának, és harminczadik veder bornak in pium usum valo collatioja és ad manus Curatorum effectiva administratioja iránt; az melyre, hogy annyival inkább inducaltassanak az secularisok, az Clerus praeعالىon bono exemplo, és mások előtt adgyanak ezen jó végre, a proportione sui beneficii et benedictionis Divinae; melynek depositoriuma legyen a Parochialis ház, és az Egyházi Atyafiakkal együtt az Curatorok vagy Egyháziak, visellyék jó gondgyát az congestumnak.

2-do Az papok contributioja iránt egyet érteni az m. Reformatus és Lutheranus Statussal, hogy ha lehetne ebben magunkot conjungalnok s conjunctim promovealnok. Annak is végére kell

menni, mikor és mitsoda úton kívánja azon két Religio ezen dolgot promoveálni, hogyha nem conjungálhatnok is magunkot azt az utat követnök mü is. Az mi opinionk az volna, hogy diaetaliter tractaltatnék, és eziránt valo Instantia inter Acta Diaetalia nomine omnium, vel saltem Protestantium Religionum menne eo Felsege eleibe; ez iránt valo correspondentiat pedig praevie az mls. Reformatus és Lutheranus urakkal irás által kell folytatni.

3-tio Nem comparealván ide az Invitatusok, kiváltképpen, qui sunt de stemmate pro voto et supposito Invitationis, et Invitantis: az Tisztségekre valo Candidationkbeli kirekesztetésünk iránt valo sérelmünknek promotioja, az jövő Diaetára halasztatott.

4-to Ugyan azon Diaetan az parajdi Aknáról az Ecclesiasticusok sovának kiadattatását sollicitálni kell.

5-to Az Kályáni Tridualis Processusban novum Gratiolumot expediáltatván, aztat folytatni kell, ugy mindazon által, hogy azon Inquisitio minél hamarébb peragáltassék.

6-to Az Harang és Ecclesia Ládája elviteliért Mélt. Grof Székely László urat Dioecesanus Curator Simon János uram neve alatt evocaltatni kell.

7-mo Kolosvári Kantor Sombori Ferencz uram arestáltatásáért két cancellistát maga vigyen Executiora maga neve alatt, ha peniglen nem akarna, az Mélt. Főcurator ur neve alatt kell lenni.

8-vo Az Tordai elfogott Deákok magok nevek alatt penes processum Aresti két cancellistat vivén ki Executiora az Arestaltato és Arestalok ellen folytassák; melyben Dioecesanus Curator Székely Ferencz uram inviallya.

9-no Az Thoroczkoí és Th. Sz. Györgyi, ugy Turi Quartárol valo Instrumentumokot az Fejérvári káptalanbol ki kell venni; azután az Compilatabeli Articulus mellett mélt. Báró Thoroczkoí István ur ellen, annak elvetelijért, ugy Pálfi Sándorné Szegedi Mária asszony ellen Dioecesanus Curator vagy Esperest neve alatt, processust kell movealni.

10-mo Az Tordai pap inquiraltasson in puncto praetensarum ab ipso Quartarum.

11-omo Az Tordai fa vám iránt, mely eddig az mü Deákinknak járt, az mélt. Fő Ispány urat, az praetitulált Főcurator ur requirállya, hogy az mint ezelőtt valo üdökben az város az catholicusoknak tiz tiz forintokot adott az fa vámért, mivel már azon fa

vám az Unitáriusokról catholicusokra ment által, intimállya eo méltosága az Tordai magistratusnak, hogy azon tíz forint ezután pendaltatnék az Unitarius Deákok számára.

12. In praemissis kivantato Inquisitiokra és Executiokra két Cancellistat kell kérni egy Angariára, kiknek intertentiojokra az Torda vármegyebéli Dioecesisben, az Dioecesanus Curator Székely Ferencz uram, az Kályani dologban Tek. Suki László uram prospiciállyon; fizetések léssen partim az Thoroczkoí és Th. Sz. Gyögyi Eccleziákból, partim és respective az Kályáni dologban a Kolosvár megyei patronusoktól.

P. Horváth Boldizsár főcurator levele Kövendi Tks. nzt. Gál Josef urhoz, aranyos szék vice inspector curatorához, a fennebb említett tricesima iránt.

Ajánlom kedves Jo Uramnak mindenkori kész szolgálatomat!

Recens memoriájában lehet kglđnek, küldöttem volt ez előtt is Irásomot az Tricesima iránt, hogy az Atyafiakot mindenütt maga Dioecesisében per cursum et incumbentia officii requirállya, kérvén pro Deo et pio in Religionem zelo, hogy keresztyéni indulattyokot effective contestalni ne sajnállyák, melyből Professoraink és majd pusztulásra hanyatlott két Scholainkban Tanuló Ifiak Divisiojok és Scholak körül repárálást varó sok ruinák supplealtathassanak; mind eddig ez iránt bizonyos válaszom nem jött, vagyon-é valami congeralva s mennyi? Valamint eddig, ugy mostan is jonak itélem az Benefactorok mindenütt az Loci minister kezében administrállyák, idejét látván pretio forensi distrahaltassék, hogy in paratis kezemben méltathassák, én pedig directe Generalis perceptornak Kolosvárra küldhessem. Tessék azért kegydnek sine mora per cursum hirt adni, urgens lévén az dolog, hogy az sz. Synodus alkalmatosságával reportálhassa nékem T. Esperest uram, hogy in quibus terminis légyen az dolog, ne kellessék én-nékem is oly sok izben irással mind magamnak, mind másoknak incommodalnom. Is ten minden jora kglđet segélye, várhatván ebbéli desudatiojáért jövendőbéli csalhatatlan jutalmat. Melyek után kívánok maradni

kedves jó uramnak

Vámos udvarhely, 20. máji 1754.

mindenkori kész szolgálója
P. Horváth Boldizsár mk.

P. S. Tiszt. Esperest uramnak jó léssen, hogy kgled irjon (ha penig Pro-Senior van ott kell hirt tenni) kérvón szommal ő kegyelmét is, hogy maga Tractussában levő papokkal együtt az Tricésimát adgyák ki mely jó példa adásokkal mások is az jora inkább ösztönöztetnek.

Czim: Spectabili ac Generoso Dno Dno Josepho Gál de Bágyon Ecclar. in Inclyta Sede de Aranyas Unitar. Inspectori (reliquis Titls) Domino mihi observandissimo.

Gál Josef insp. Curator levele.

Bizodalmas jo uraimnak s Asszonyaimnak ajánlom kegyelmeteknek kész köteles szolgálatomat!

Mi nemű levelét vettem recenter Mélt. Főcurator urunknak az Tricesima iránt, ex annexa copia Jo urainknak s Asszonyainknak értesére adni kívántam. Látván azért hogy mely szükséges, hogy én is az mélt. urat sietve informállyam, jóllehet kegyelmek közül némelyek az Tricesimae Titulust detrectállyák, de ha egyéb titulus alatt akarja is maga keresztyéni zelussát contestálni nem difficultatik, csakhogy nékem ne sajnállyák, ki mennyire szánta magát, notificálni, hogy én is magam kötelességemet tehessem. Az végre penig Unitaria Religionon lévő Scholamester uraimék, nem sajnállyák reméllem, kegyelmeteket házanként requiralni, ő kegyelmektől hogy specificatiot vehessek, ne sajnállyák eo kegyelmek magokot declaralni. Kérem is ő kegyelmeket, hogy ügyekezék sietve ezen cursusomat, és az m. főcurator ur levelét elhordozván kezemben visszahozni, hogy addig mig Tiszt. Koncz uram meg indulna eo kegyelme által tehessek informatiot. Továbbra kívánom, hogy Isten eo Felsége minden jora segéllye kegyelmeteket, maradok

Jo uraimnak s Asszonyaimnak

kész köteles szolgálja

Gál Josef mp.

P. S. Tiszt. Predikator uraimék is, ki mennyit conferralhat, specificatioban elvárom.

Czim: Az nemes Aranyos széki Unitária Religion lévő (Tit.) Clerus, Possessor, Assessor Jo uraimnak s az Krisztusban kedves Atyámfainak eo kegyelmeknek. *)

*) Kénosi T. J. gyűjteményéből a főconsistorium levéltárában.

A VALLÁSTANITÁS KÉRDÉSÉHEZ.

Minden az élet folyását megfigyelni szerető ember tapasztalhatja, hogy azon eszme vagy tárgy, melylyel a sajtó sokat foglalkozik: rendesen életkérdés! . . . Mert a kevésbé fontos életkérdésekhez is hozzászól ugyan, de csak vagy unalomból, vagy, a mi még rosszabb, szorultságból egy-egy szót odavet a tárgyhoz, s azt ezzel születése napján el is temette.

Egy ily tárgy, mely ma sokakat foglalkoztat, a vallás tanításának kérdése, melyet pedig, a mint látszik, nem igen van hajlama a nyilvánosságnak agyonhallgatni, sőt ellenkezőleg, sok gondolkozni szerető fő mondta már el nézetét e tárgyra nézve. Hogy nem én vagyok az utolsó, ki e nagy jelentőségű tárgyhoz hozzászól, azt jól tudom, de nem is szeretném, ha én lennék! . . . Nem szeretném, ha én volnék az utolsó azért, mert ez arról tanuskodnék, hogy a kérdés végleges megoldás nélkül, a mai diplomácia nyelvén szólva „jobb időkre napoltatott el“. Pedig ebben a tekintetben nincs elnapolni valónk! . . . De, hogy nem vagyok az utolsó, arra nézve elég biztosítékot is nyujt azon tény, miszerint sok körben hallunk ez irányban nyilatkozatokat, melyeket bizony kár volna a véka alá rejteni!

A tárgy fontos, a tárgy életkérdés! . . . Életkérdés nem egyesekre nézve, de tagadhatatlanul a társadalom életkérdése ez, mert ha rosszul lesz megoldva, vagy a mai állapotban marad, nem hiszem, hogy túlzok, ha azt állítom, miszerint a vallástanításnak nem időszere volt a igen-igen nagy mértékben, ha nem is a legnagyobb mértékben rohanva vezet a lejtőn lefelé, azon lejtőn, melyen megállapodás csak a lejtő alatt elterülő mocsárnál, az erkölcstelenség, féktelenség, fejetlenség pocsványánál van.

De tárgyunkhoz térve, a felvetett fontos kérdést kiváltképen két oldalról szeretik fejtegetni, melyek közül mindenik megérdemli a figyelemre méltatást. Így formulázzák ugyanis a kérdést: ki és miként tanítsa a vallást?

A „ki tanítsa“ kérdést, némelyek úgy vélik helyesen megoldhatónak, ha a tanító, mások ha a pap (jobban mondva lelkész, mert mindnyájan papok, de nem lelkészek is vagyunk!) kezére biz-

zatik a vallástanítás! Én e tárgy felett nem csak hivatalból, de mondhatom, hogy nagy érdeklődésből egész odaadással elmélkedtem, s csak azon gondolatnál jutottam megállapodásra, hogy sem az egyik, sem a másik egyedül, hanem igenis mind a kettő együtt, sőt oda kellene törekednünk, hogy a kettős szövetségbe egy harmadikat is belevonhassunk t. i. a családi kört.

Ezen nézetre pedig azon meggyőződésemmel vezetett, hogy, a mint alább látni fogjuk, nem elég a papnak (lelkésznek) dogmatikai s egyéb szorosan lelkészi tudománya, sem a tanítónak bármily magasan tündöklő paedagogiai ismerete az óhajtott cél elérésére; más kell ehez, a mi sokszor nagy tudomány nélkül is elérhető!

Könnyű mind ezt elmondani, de nehéz az életben érvényesíteni, fogják számosan ellenvetni! igazuk van! Minthogy azonban én magam is láttam a felmerülő nehézségeket, nem mulasztottam el számot vetni azokkal, de, és itt a bökkenő, nem is várom én egyesektől, nem is egyes felekezetektől a nehézség megszüntetését, de várom, reményelem, teljes meggyőződésből hiszem a célnak, ha nem is elérését, de megközelítését az elforgácsolt erők egyesítése által.

Nézzük csak, mi történik körülöttünk! A legtöbb esetben megérzik az önzés szaga a vallásoktatás kérdésének megoldása mellett: vagy személyi érdek, vagy tekintélyi féltékenység vezeti az ügyhöz szólók tollát. Nem kell ezt sokat bizonyíthatnunk, elég e tekintetben csak a tényekre utalni s láthatja, a kinek szeme van, ha végig olvassa s figyelemmel kíséri az ily irányú cikkeket.

Az az indok, mely szerint a lelkésznek kellene a vallást tanítani, mert ő jobban érti a vallástant, nézetem szerint egészen helytelen! Helytelen pedig azért, mert a ki azt hiszi, hogy a vallástan tanítása, mint ilyen által jó, nemes embert, önzetlenül szeretni tudó, valódi és nem torz istenképet nevel a gyermekből, csalódní fog. Igenis, mert a vallástan felekezeteknek áll köteles szolgálatában, míg a valódi vallás ezek fölő emelkedik, Krisztus utasítása szerint előtte „nincsen személyválogatás“. Hisz ma elismert tény az, hogy nem az ész, de nem is a szív egyedül, hanem a kettő együttvéve, öszhangzatosan teszi az embert valódi vallásos emberré. A vallástan tudományos ismerete és tanítása pedig épen nem vezeti, neveli oda a gyermeket, a hová nevelnie kellene! . . . Ne értessem félre, a tudományos tanítást mondtam én! . . . Hogy a tudományosság nem mindig tesz vallásossá, még

ha e tudományosság hittani is, bizonyítja az egyháztörténet minden lapja. A legtudományosabb papok gyújtották meg a fáklyákat, hasítottak embertársaik hátából szíjjakat, találták fel a vasszüzet, melynek vastüskéi szorították a nem tudós, de számtalan esetben valóban vallásos nőket a más világra, tudományos vallásoktatók találták fel a vaskörtét, melylyel számos embernek azért szakították ki nyelvét, mert vagy igazat mondott, vagy őszintén merté nézetét nyilvánítani, épen úgy a vascszimát' keztyüt stb. stb. kinzó eszközöket, s mind ezt ad majörem Dei gloriam! . . . melyeknek csak lelki szemeink elé idézése is borzadályljal tölti el egész valónkat. Nem tudományos vallástanító, de a melegszívű ember van hivatva az ártatlan gyermek lelkét Istenhez emelni! . . . mely melegség azonban épen nem zárja ki a tudományosságot, de a tudományosság a vallásosságnak nem tevő része.

Az elmondottakból most már világos az is, hogy azoknak nincs igazuk, kik azt állítják, hogy a tanító, mivel talán neki több paedagogiai ismerete van, volna hivatva a vallást tanítani. De hogyan is gondolhatjuk azt, hogy a vallástanításhoz akár tudományos theologiai, akár tudományos paedagogiai ismeret szükséges?! . . . Nem hazudtolja-e meg ez állítást azon tény, hogy az anyák vallásos nevelése, a kik pedig ama tudományossággal nem igen bírnak, védangyalként kísér bennünket sirunkig?! . . . Ha már példát kell erre napjainkból felhozni, magam is ismerek Magyarország bérczei közt oly anyát, ki a mívelt, de nem a tudományosan mívelt anyák sorában foglal helyet, s lelke sugalta vallásosságának kifolyása az, hogy gyermekei nevelése által bebizonyítja s bizonyítgatja naponként, hogy ezek megtanulták Istent elfogulatlanul imádni s az embert igazán szeretni. És erre nemesak egy, de számos anya képes is, teszi is.

Ez azonban koránt sem bizonyítja azt, mintha a czélt nem sokkal könnyebb volna elérni paedagogiai ismeretek mellett, csak azt, hogy nem elég indok arra, hogy meggyőzzön valakit s ama nézet aláírására kényszerítsen, mely szerint a paedagogus tanító kiváltképen volna hivatott a vallás tanítására. De igenis! tanítsa ő is.

Ily nézetek mellett most már az a kérdés: ki tanítsa tehát a vallást, jobban mondva vallástant. Ha már egyszer időt, órát kell szentelni, a mint hogy kell is — a kérdéses tárgyra: akkor azt mondom: ne riadjon vissza a pap (lelkész) ezen időáldozattól, a hol

ezt egyéb hivatalos teendői megengedik! Ha más-kép kell is a gyermekekhez szólani, mint a felnőttekhez a templomban, ez nem nehéz, hol a vallást szerető szív s tiszta elme sugalja. De ne siessen ezen terhet a tanító se lerázni vállairól, hanem ha látja, hogy a helyi viszonyok miatt ezt ő kénytelen hordozni, hordozza azt, nem mondom én krisztusi megnyugvás és odaadással, mert nemcsak kereszténynek, de a zsidónak és mahumedánnak is ugyanaz a feladata van a vallástanításnál, de igenis embertársai boldogságát munkálva, odaadó szeretettel.

És most már a kérdésnek másik oldalát: a „miként”-et vehetjük bonczolgatás alá, s itt többféle furesasággal fogunk találkozni.

Ha a „ki” és „miként” kérdéseket egybekötve tudnók megoldani, állana vallásanítónk azon fokon, a hol tulajdonkép állania kellene. Ámde ez egyszerűen azon szomorú valóságnál szenved hajótörést, mely szerint igen sok esetben a vallás tanítása oly egyénekre van bízva, a kiknek keblében a vallásnak egyetlen szikrája sem lobog.

Minden vallásnak, az kell ugyanis, hogy főczélja legyen, miszerint az embert Istennel összekösse, oly formán, hogy az összekötő kapocs legyen az erkölcsi érzület. Azt pedig alig merem hinni, hogy ma már létezzék valóban mivel ember, a ki a vallásfelekezetek egyikéhez kötné, mint ilyenhez, az erkölcsi érzület sine qua nonját. A valódi vallásos kebel sem nem közönyös azon felekezet vallási nézeteihez, melyhez társadalmi viszonyánál fogva, mint tag tartozik, sem el nem fogult, nem tartja sajátját, mert az övé a legjobbnak, sem a másét a legrosszabbnak, de mindenikben fedez fel szépet, jót és elfogadhatót s Pállal tartva, a jobbnak áll szolgálatába: „mindeneket megpróbáljátok, s a mi jó azt megtartsátok!”

Ámde miként terjeszthessen ily eszméket az, kinek lelke elfogultan áll akár egy felekezetnek, akár a felekezetnélküliségnek vak szolgálatában? miként az, ki gyanus szemmel néz embertársára, mert az zsidó, lutheranus, unitárius vagy ki tudja mely felekezet tagja?! . . . A felelet eléggé világos: semmiképen sem! . . . Pedig a mig ezen állásontra nem vergődik fel az emberiség, ne álmódozzunk olyan vallástanításról, mely czéljának tökéletesen megfelelel, ne álmódozzunk oly szeretetről, mely vallásában feltétlenül megtalálja az éltető védőt. Hogy tehát ilyen szeretetápolta vallásos és vallásápolta szeretetteljes keblü emberek

fejlődjenek a kezünkre bizott ifjúságból, erre kell törekednünk! . . . Ez a vallástanítás magasztos feladata!

Fejlesztve kell tehát a vallást tanítanunk, azaz, ne iparkodjunk a gyermek lelkébe újat belé erőszakolni, de adjunk tápot az ott meglevőnek! . . .

Azt úgy hiszem, mindnyájan tapasztaltuk már, hogy a gyermek lelke nem ismer személyválogatást, addig, a míg a nagyok az elfogulatlanság ártatlan édenéből ki nem vetkeztették. Feltalálja az ártatlan gyermek ugyanazon tanteremben valláskülönbség nélkül a korának megfelelő tiszta örömet ép úgy, mint együttesen lázadnak fel tiszta érzelmei, midőn azért, a miben született, más bántalmazza, vagy elég meggondolatlan gúnytárgyává temi; de legkivált undorral fordul el tanítójától, ha ez előtte valakiről, vagy valakinek nézetéről gyűlölettel beszél. S alig is létezhetik tapintatlanabb tanító, mint az, ki maga ily hibába esik, melynél nagyobb foka a vallásos érzület ellentétének nem lehet. Ne higgye, hogy a gyermek vele fog tartani, s ha mégis vele tart, ezt csak anynyiban teszi, a menyinyiben tanítója által táplált gyűlöletérzetet sokkal előbb fogja tanítója ellenében érvényesíteni, mintsem az ezt remélhetné.

Fejlesztve kell a gyermeknek vallásos érzületét erős fává nevelnünk! Legyünk meggyőződve a felől, hogy a gyermek lelkében rosz nem létezik, nem is közönyös ő a rosz iránt, s ha mégis úgy látszik, hogy van benne valami rosz, az már a külbefolyásoknak megfelelő következmény. A gyermek magában jó! . . . ő nem haragszik, nem gyűlöl, másnak roszat nem kíván, mely nézet mellett látszik Krisztus is szólani, midőn azt mondja: „Nem cselekedhetik a fiu magától, hanem ha látandja az atyát cselekedni, mert valamelyeket az cselekszik, ugyanazokat hasonlatosképen a fiu is cselekszi“. János ev. V. 19. Már pedig ha valahol úgy itt szabad reá, mint a lelki élet mezejének ismeretében tekintélyre, hivatkoznunk.

Ha én gyermekeim előtt egy valláserkölcsei példázatot mondok el, az elmondottakból át fogja a gyermek érteni, minő indok vezetett engem az elbeszélésre, vagy szólok p. o. az autodaféről, át fogja érteni, vajon a róm. kath. egyház iránti gyűlölet mondat-e el velem a történetet, vagy pedig ama nemesebb rugó volt vezérem a történelemből okulva, a tévedéseket felmutatni azért, hogy hasonlóktól jövőre nézve megóvjam hallgatóimat.

Ne akarjuk azért a vallást rideg szabályokkal megölni, elfoj-

tani! . . . a szívnek teljességéből szóljon a tanító a gyermekekhez! . . . mellőzzük a gyermek előtt olyanok tanítását, mit ő felfogni képtelen! . . . A vallásos érzület nem nyer tápot az érthetetlen csodák tanítása és a dogmatikai, alanyi nézetek szajkó módra való tudása által! Én legalább megbocsáthatatlan vétkeknek tartom gyermek előtt tanítani olyat, mit nem ért-het meg. Az egész vallástan basisa Krisztus által világosan körülírt egyetlen mondatban lelhető fel: Szeressed az Istent és embertársadat!“ Épen nem feladata tehát a vallástanításnak a szegény gyermekeket olyannal gyötörni, a mi Istenhez nem, sőt tőle épen elvezet.

Ha most már azt kérdezné valaki tőlem: ki tanítsa tehát a vallástant? . . . azt felelném: tanítsa az, ki erre kötelezhető a helyi viszonyoknál fogva! . . . miként tanítsa: ne a vallástanra, de a vallásra fektetve a fősulyt, fejlesztve . . . És erre hivatott ép úgy a tanító, mint a lelkész! . . . ha, de csakis ha keblét a vallásos ihlet, oly vallásos ihlet hatja át, mely őt, vagy tudományos-sággal, vagy a nélkül, a szűkkeblű felekezetiesség fölé, a jól felfogott humanismus álláspontjára emeli, a mely mellett épen nem lesz közönyös azon felekezet iránt, melynek tagja.

Turcsányi Gyula,
ág. h. ev. lelkész.

A TÉLI VIZSGA KÖZÉPTANODÁINKNÁL.

I.

A középtanodai oktatás keretében Mária Terézia előtt és után is nyomai vannak a téli vizsgának. A „Ratio Educationis“ és más későbbi fejedelmi rendelkezések a tanügy országos szervezésére céloztak. A protestánsok ezeknek ellene szegültek s az 179 $\frac{1}{2}$ -iki országgyűlésen hozott XXVI-ik t. cz. 5 ik §-a oltalma alatt magok intézkedtek a tanügy felett. Mellőzve most minden történelmi nyomozást csak azt mondom: mi is ez utolsókkal voltunk s a két vizsgás rendszert megtartottuk közösen.

A vizsga szükségességét, mint régen, úgy most is elismerjük. A vizsga következtében a tanulók ösztönzést nyernek; a szülők meggyőződést szereznek gyermekeik képességéről. Ellenőrzés a tanítói kar működésére nézve a jól rendezett és vezetett vizsga stb. E sok jót azonban egy vizsgával is elérhetjük. E rendszer béhozatala a világ sűrű kincseért se nevezhető ujtásnak; csak alkalmazása annak, a mi egyebütt üdvösnek bizonyult be. Melyik essék el tehát, a nyári vagy pedig a téli vizsga? Igen természetes, hogy a téli vizsga, mert ez p a e d a g o g i a i a b s u r d u m.

Nézzük meg csak minden oldalról. A téli vizsgát nevezik kis vizsgának is. Kérdem: miért kisebb a nyárinál? Köztudomásu, hogy az iskolai esztendő, a kis szünidőkkel együtt, tiz hónapból áll. Ebből az első félév igénybe veszen öt hónapot és tiz napot a téli vizsga végén adatni szokott egy heti szünidővel. A második félévre marad négy hó és 18 nap, s mégis az a vizsga ékeskedik, 'kis' jelzővel, a melyhez az iskolai év nagyobb része tartozik. E vizsga is épen annyi nap foly, mint a nyári, s ezen is, azon is egy félévi studiumról számolnak be a tanulók, tanítók s így joggal mondhatjuk, hogy a téli vizsgát épen úgy megilletheti a 'nagy' jelző, mint a nyárit.

Czifrázzuk még a dolgot?! A nyári vizsgát sokan nevezik zár-vizsgának. Ez elnevezés helyes, ha egy vizsga van az iskolai évben, t. i. az év végén; tehát bezárja az egész évet. De, a mig két vizsga van, szorosabb értelemben csak a második félévet zárja be, mert már a téli vizsga bezárta a maga félévét. Itt különben le-

het pro et contra beszélni. Zárjon s nyisson, kinek a hogy tetszik! Legyen nyitvizsga, zárvizsga, csak jó legyen!

Nézzük más oldalát! Vajjon az iskolai év elejéhez nincsen-e igen közel a téli vizsga? Tegyük számítást. Szeptember 1-sejétől a téli vizsgáig van $20\frac{1}{2}$ hét. Ebből számítva év elején a beiratás és rendbejövételre egy hetet; a szüreti szünidőre két hetet, a karácsonyra kettőt és felet és a karácson utáni szorgidőt, a mi rendesen három hétből áll *), vegyük arra, hogy az egyszer már eltanultakat ismét eltanítjuk a vizsga kedvéért; mennyi idő marad a valóságos haladásra? Tizenkét hét. Ez oly kevés idő, hogy ennek a végén csak olyan tantervvel lehet vizsgát rendezni, a melyben egy tárgynál sincsen kiírva, előszabva a tananyagnak mekkora terjedelemben való feldolgozása. S ha már van valahol a világon ilyen tanterv, ahhoz illik a téli vizsga; míg egy jó tanterv mellett paedagogiai absurdum.

A téli vizsga védői mondhatnák: szükséges ez, mert a nyári vizsgáig elfeledik a tanulók a tanultakat. Ez már aztán gyönyörű argumentum! Ha annyi idő alatt elpárolog, mi marad későbbre! Az ily munka elsietett munka, szégyent hoz a mesterre. A tanuló, különösen az első osztályban, némely tárgyakban még nem is tájékozhatja magát s már vizsgáztatjuk. A tudományok egyes részei nem tudnak csontjává és vérévé változni, szántszándékkal adunk alkalmat és módot a feledésre; mert a téli vizsgával mintegy jelezzük a tanulóknak: rakd le az első félévi studiumot, könnyíts magadon, s tapasztalhatjuk is, hogy a második félévben nem sok gondot fordítanak az eltanultakra; míg, ha abban a tudatban volnának, hogy az iskolai év végén az egész évi tanulmányból kell vizsgáznunk, hosszabban foglalkoznának vele s az eredmény több és tartósabb lenne. E pontnál még több joggal elmondhatjuk: a téli vizsga paedagogiai absurdum.

Tán azért rendezték régebb a téli vizsgát, hogy a falusi iskoláktól ebben is különbözzenek a középtanodák? Innepélyeskedni akartak? A régi boldog időkben ilyesmi megtörténhetett, de ma már minden mivel nemzeti kezd átlátni, hogy a sok innep nem hasznára, sőt ártalmára van az emberiségnek. Az innepek harmadnapjának eltörlése nagyon is másodrendű kérdés a téli vizsga eltörlése mellett. Az innepélyeskedés a téli vizsgára nézve nem argumentum.

*) E számításnál a sz. kereszturi al-középtanoda van szem előtt tartva.

Az ember beleszédül abba a gyorsaságba, melylyel vizsgáink lefolyanak. Összehalmozzuk egy pár napra az osztályokat, a tantárgyakat. A vizsga így tartva elveszti azt a komoly jelentőségét, a melylyel birnia kellene, s ha ezt elvesztette, mi egyéb, mint pædagogiai absurdum.

Miért adunk elégtelen osztályzatot a téli vizsga végén, ha ki se javíttatjuk? Ijesztgetni akarunk vele?! A valódi vizsga végén vagy osztályismétlésnek, vagy egy felsőbb osztályba való átlépésnek kell következni. Itt egyik sincs meg. Mi van hát? Egy drága hónapi időnek az elvesztegetése.

A téli vizsga mellett csak a conservatívek harcolhatnak. A tantárgyakat be lehet osztani első és második féléves, vagy harmad, vagy negyed éves tárgyakra *) s az év végén kell egy derék vizsgát tartani az egész éven át tanultakból. Erre nézve a legelső szükséges lépésnek tartom egy alapos tantervnek a megállítását, s jól megjegyezni kívánom, hogy e tanterv ne csak azt tartalmazza, hogy ebben s ebben az osztályban mely tankönyvek használtassanak, hanem legyen megírva, melyik tantárggyal mi a cél, mit, hogyan és minő terjedelemben kell abból feldolgozni a kiszabott időközökben s aztán — ha tetszik — az ehez illő tankönyvet is — ha van — oda lehet jegyezni. S hogy annál üdvösebb legyen, azt a tantervet ki kell nyomatni a Keresztény Magvetőben.

A múlt években részletesen volt ismertetve a zürichi kantoniskola és a budai államgymn. tanterve e folyóiratban, lássuk már a miénket is.

A tanterv nyilvánosságra hozatalát az is szükségessé teszi, hogy a kinevezett vizsgáló biztos urak is láthassák: miből és milyen terjedelemben kell megadni a vizsgának előttek; ekkor aztán a vizsga lefolyásáról helyes véleményt adhatnak az Egyházi képviselő Tanácsnak, míg így abban a szárandó helyzetben vannak, hogy azt se tudják mit s miről referáljanak.

Az előbbiek nyomán a következő pontokat kívánom figyelmébe ajánlani oktatásügyünk barátjainak:

1.) A téli vizsga középtanodáinknál tarthatatlan. Ha régebb talált is a középtanodai tanügy keretébe, de ma már túlélte magát.

*) Ez történjék egy tanári tanácskozmányban, mint az állami középtanodáknál. E tanácskozmány felügyelhet arra is, hogy az időközökre kitzűzött tárgyak eltaníttattak-e, és ha a szülők kívánják, gyermekeik magaviseletéről és tanulásbeli szorgalmáról állithat ki egy általános bizonyítványt az időközök végén.

2.) A téli vizsga a tanév rovására történik. Egy hónapi idő — ha nem több — elvész ez által a tanulóra nézve.

3.) A tanévnek a vizsgát megelőző része oly rövid, hogy az alatt e tárgyban sem lehet oly mérvű előhaladást tenni, a mely okvetetlenül vizsgát kívánna.

4.) Hogy az első félévben tanultakat elfeledik az iskolai év végéig, ez a téli vizsga tartására nem argumentum.

5.) A két vizsga miatt egyik vizsgán se jut elég idő arra, hogy a hallgatóság meggyőződést szerezhessen a tanuló előhaladásáról.

6.) Tartassék az iskolai év végén egy vizsga s erre adassék illő idő.

7.) A tanuló ne kapjon féléves, hanem egész éves bizonyítványt.

Sándor János.

II.

E lapok tisztelt szerkesztői felhíván*), hogy az előbbi cikkben tárgyalt kérdéstről adnám elé nézeteimet, készséggel sietek bizalmas felhívásuknak megfelelni.

Mindenek előtt tisztázzuk a kérdést, mely szerintem egyszerű s csak anynyiból áll: hogy a tanév közepén nyilvános vagy magán vizsgát tartunk-e? Hogy ezt a vizsgát miért nevezik kis vizsgának (a gyermekek), s miért nem nevezik azt is zárvizsgának, oly gyerekes momentumok, hogy kár velök időt vesztegetni.

A tanév folytáiban vizsga, sőt vizsgák is nem absurdum, hanem valóságos tény, még pedig a dolog természetéből folyó tény, s meg van egy vagy más alakban minden olyan tanintézeteknél, melyeknél kötelezett vizsgák vannak.

Igen természetes és indokolt, s épen ezért, mert természetes és indokolt, megvoltak a mi iskoláinkban századokkal ezelőtt s meg kell lenniök századok mulva is, nem objectív, hanem subjectív okokból.

Minden tudomány s különösen a középiskolai, tehát a gymnasiumi tanfolyam tárgyai részekre oszlanak, melyeket a növendékek egymásután, fokozatosan emelkedve tanulnak meg és sajátítanak el:

*) Midőn t. munkatársunkhoz ezen felhívást tettük, nem a kérdés taglalásának befejezésére, sőt ép bővebb megvitatására céloztunk. Felhívjuk azért más tanfériaink figyelmét is e mindenesetre nem csekély jelentőségű tárgyra, tisztelettel kérve, hogy ide vonatkozó nézeteiket lapunk hasábjain elmondani sziveskedjenek. — Szerk.

a nyelvek és a számtan leginkább lánczolatosan összefüggő egészek s mindkettőben a gyermek, a miként fokozatosan halad, a már megtanultat, mondhatni, folytonosan ismétli az új részek tanulásánál, s mégis a nyelvtant, valamint a számtant bizonyos részekre osztjuk s ezekkel a részekkel rendre foglalkoztatjuk a gyermekeket; a többi tantárgyak egyes részei lazábban függenek össze; az új részek tanulásánál a már átdolgozott részekkel kevésbé foglalkozik a gyermek; a tanterv s mindenek felett a tanító bölcsesége és jártassága állítja meg a tantárgy egyes részeinek kezdetét és végét, ő határozza meg azokat az egyes pontokat, honnan, mint az útas, a tanuló visszatekintsenek a bejárt tájakra s miután egyes részeiben megtanulták, az egész szakasszal mint concret egészszel megismerkedjenek. A tanítónak, vagy jobban mondva, magának az iskolának önvalamint a növendékek tájékozása végett koronként meg kell állapodni a haladásban, számba kell venni a megtett munkát, hogy annak sikeres vagy léha volta kitűnjék; különösen szükséges ezen számbavétel a gymnasiumi fejletlen növendékeknél, kiket kezzen vezetni; a kikenél, mivel önállóan gondolkozni és elmélkedni még csak most tanulnak, a látott, hallott, valamint tanult dolgok csak úgy vernek tartós gyökeret, ha a mit látnak, hallanak és tanulnak többször látják, hallják és tanulják; a kikenél valójában repetitio est mater studiorum.

A növendékek haladásának koronkénti számbavétele minden okszerűen vezetett középiskolában szokásban van; néhol négyszer egy tanévben, s ugyanannyiszor jelzik a tanulók előmenetelét, néhol kétszer, mint felekezetünk iskoláiban. Ezen megállapodások és számbavételek alkalmával a tantárgynak az utóbbi számbavétel óta megtanult részei mindig ismételtetvén, a tanítás eredménye a gymnasiumi gyermekeknél kiválóan ez által biztosittatik. Talán a gyakorlati angolok épen ezért tartanak még felsőbb iskoláikban is igen gyakran vizsgát.

A kérdés csak az, hogy a vizsgák hányszor és miként tartassanak.

Ha csak a tanulók haladásának számbavétele volna célunk, a számbavételre s a haladás megítélésére én részemről legilletékebbnek tartom magát az értelmes tanítót s csak ezért én részemről sohasem is tartanék vizsgát.

Azönban nemcsak a növendékekért és tanítókért szükséges a koronkénti számbavétel; szükséges a taníttató szülőkért, szükséges

magokért az intézésekért s az ezeket fentartókért; különösen csudálkozom, midőn napjainkban nem kezdünk bizni a tanítók és tanító testületek józan értelmében, szakismeretében és lelkiismeretes munkásságában, hanem programmainkkal és részletes tanterveinkkel őket is kezen szeretjük vezetni, munkaköröket napokra órákra osztva szabályozni, megállítani. Ha a tanterveket és programokat megállító hatalom nem veszi számba koronként, hogy miként hajtatik végre programja és tanterve, mit ér a program és tanterv.

Részemről a vallásfelekezetünk s tudtommal minden protestans felekezetek gymnasiumaiban szokásos évenkénti két vizsgát szükségesnek s egyszerűsre elégségesnek is tartom.

Sokan idővesztésnek tartják a két vizsgát; azok első sorban, kik szerencsétlenségnek tartják, ha a növendékek szakadatlanul nem tömetnek a csömörlésig.

A két vizsga csak akkor volna idővesztegetés, ha azok által sem realis, sem formalis haszonban nem részesülnének a növendékek. De részesülnek mindkettőben. A nyelveknél a tanítás folyamában maga az egész nyelv részleteiben mondhatni folytonosan foglalkozás tárgya levén, az ismétlésnek nagy értelme nincs, ezt magok a növendékek is tudják és érzik, s épen ezért a vizsgák alkalmával a nyelvekre való készüléssel legkevésbé foglalkoznak, hasonlóan keveset foglalkoznak a számtannal. A gymnasiumi tanfolyam többi tárgyaiban, a természettaniakban és történelmieken konkrét dolgokat, valóságos tényeket kell megtanulni és emlékezetök tárháza számára elsajátítani a növendékeknek; ezek csak úgy válnak igazán sajátjaikká a növendékeknek, ha azokat megértés után ismétlés által minél mélyebben vésik emlékezetükbe. Ezt a növendékek is értik és érzik; hisz a vizsgákra épen ezekből a tantárgyakból készülnek inkább, ezeket tanulják, habár első sorban a vizsga letehetéseért. Idővesztegetés-e ez? Egy tény biztos feleletet ad: mint tanulók magunk éreztük mindnyájan, s mint tanítók testi szemeinkkel láthatjuk, hogy a növendékek vizsgák végével meg vannak huzódva, el vannak nyüve. Bizony nem rózsapárna, nem a henyélés ágya a vizsga a növendékeknek, hanem szorgalmas munka ideje. És épen ezért, mert terhes és fáradságos a vizsga s a növendékek lelkét és testét egyaránt nagyon igénybe veszi, növelés-tanilag indokolt és szükséges, hogy a teher megosztassék, hogy az évi tantárgy kétszerre osztassék; annyiival inkább, mert a tantárgyak közül is több van olyan, mely csak féléves s a többiek is

már csak a régi gyakorlatnál fogva is a szerint vannak beosztva. Vegyük például a nyelveket: a görög és latin remekírók munkáival multhatlanul meg kell ismertetnünk a gyermekeket; rendesen nyolcz félév folytán foglalkoznak a gyermekek ezen írók munkáival, minden semesterben egy íróval foglalkozva, kerek egész munkát végzünk, s minden vizsga alkalmával egy íróval foglalkozik csak a növendék.

Hol évenként egyszer tartatik közvizsga, magán vagyis osztályvizsgák többször tartatnak oly intézetekben is; különben az egyszeri vizsgának semmi értelme sem volna; mert a mellett is, hogy a növendékeket túlterhelnök, a vizsga, ha komolyan akarnók megtartani, tulságosan terhelő, hosszadalmas lenne. Pedig ha már vizsgát tartunk, annak komolynak kell lenni, különben érzékenyen rontó hatása lenne a növendékekre, mennyiben egyfelől nevetséget csinálnának abból, másfelől megszoknák a léha munkát, a hasztalan fitogtatást és ámitást.

Tagadhatlan, hogy időbe kerül a vizsgák tartása: csak kevésbé népes osztályok számára sem igen elég egy osztálynak egy nap válásfelekezetünk középiskoláinál, hol elemi osztályok is vannak, sőt Kolozsvárt a papnöveldeben is hosszasan folynak a vizsgák; azonban gazdálkodhatunk az idővel: mindenik középiskolánk mellett van a vizsgák tartására köteles népes tanítói személyzet és felügyelő gondnokok, együtt iskolai igazgatóság; e mellé vallásfelekezetünk kormányja a maga részéről biztosokat szokott kinevezni a vizsgák tartására; a vizsgáló bizottmány tehát mindenütt népes, és ezért minden hátrány nélkül könnyen alkalmazható az a mód, melyet Kolozsvárt pár év óta életbe léptettünk, hogy a vizsgákat egyidejűleg két helyt tartjuk, s a vizsgáló bizottmány e szerint kétfelé munkálkodik.

Kérdés tárgya lehet minden esetre, hogy a vizsgák zártan magánosan tartassanak, vagy pedig nyilvánosan némi innepélyességgel. Azt a módot, mely szerint néhol osztályonként zártan vizsgát tartanak, s azután nyilvánosan ugyszólva mutogatásul egy másodikat, semmi esetre sem helyeselhetni, egyfelől azért, mert valóságos idővesztegetés is, másfelől, mert a nyilvános vizsga csak játéknak és mutogatásnak vétetvén, nem tartatik kellő komolysággal. A hasztalan, léha, látszatos munkát soha sem tanácsos a növendékek előtt hitelesíteni s őket ilyenhez szoktatni.

Részemről azt mondom, hogy tanácsos mind a kétszeri vizsgát nyilvánosan, kellő komolysággal és innepélyesen tartani meg. A nö-

vendékek nagy dolgot csinálnak a vizsgából; tanulói életökben mindenik vizsga megannyi nagy esemény, a vizsgák alkalmával kapott érdemjegyekre nagyon érzékenyek, méltányos azért, hogy a vizsgák és érdemjegyek megállítása azok várához és megtett munkájukhoz képest kellő komolysággal és innepélyességgel történjék.

Tagadhatlanul fel lehet hozni ez ellen, hogy a tehetségesebb és jobb igyekezetű növendékeknel ez által a hiuság tápláltatik, míg a kevesebb képességűek s kevésbé szorgalmasok megszegyenítettnek. A nemes ambíciót sohasem hibáztatom a növendékekben; sok jóra buzdítja, a mellett, hogy a hanyatlás, léhaság és elromlás ellen mondhatni egyedül biztos őr. A hanyagokkal, ha érdemök szerint történik, csak igazságos dolog történjék, a maga rendén van; korán kell megszoknunk az igazságnak előnyeit és terheit.

Továbbá, a vizsga beszámolás; számot ad a növendék félévi munkássága eredményéről, beszámol önmagának az intézetnek és azoknak, kiket sorsa érdekel. A felelősség köteleességét teljesíti; pedig szükséges, hogy a gyermek mindig érezze ezen kötelezettsége teljesítésének mulaszthatatlanságát.

Még csak azt hozom fel, hogy a tanítás egész folyama alatt, bármely tárgy tanítása közben folytonosan arra törekszünk, hogy a növendékek, a mit előadnak, értelmesen, kellően, jól adják elé, s mégis meg kell vallanunk, bajosan érzük el, hogy a növendékek értelmesen és jól adják elé, a mit felmondanak; pedig a fejlett alkotmányos polgári élet, a társadalmi és társulati viszonyok mulhatlanul igénylik nemcsak az értelmes és jó, hanem a szép előadást is. Az iskolának pedig nemcsak az elvont tudományos képzés a célja, az életre is kell növelni a növendékeket; a gymnasiumi tanfolyamnak kiválóan hivatása levén a növendékek szellemi képességeinek a lehetőleg minden oldalú fejlesztése, azok a nyilvános vizsgák, melyeket a gymnasium tart, a növendékekre megannyi előadási próbatételek is, melyekben és a melyek által hivatásuk körének egyik lényeges teljesítésére készülnek.

Kovácsi Antal.

AZ UNITÁRIUS ÉS MÁS KERESZTÉNY EGYHÁZAK NEMZETI CONFERENTIÁJA AMERIKÁBAN, 1878.

Tájékozásul szükségesnek vélem megemlíteni, hogy e nemzeti conferentia 1865-ben, az unio újjáalakítása évében, lön megalapítva

oly célból, hogy az önálló s magukat függetlenül kormányzó, rökönhíti s érzelmü gyülekezetek szorosabb vallás-erkölcsi kötelék által fűzetvén egy testbe, melegebb és hatályosabb egyházi élet létesülne. Főtörekvése az: hogy vallásfelekezeti különbség nélkül egyesítse magában mindazokat, a kik egy közös cél elérésére, a szabadelvü keresztény vallásnak egyetemes szellemben leendő terjesztésére egyesülhí akarnak. A nemzeti conferentia és az amerikai unitárius társulat között az a különbség, hogy az előbbi csak minden két évben tart gyülést, s a különböző ekklézsiák és gyülekezetek küldötteiből alakulván, következöleg egy képviselő testületet képez. Az utóbbi, mely gyüléseit évenként tartja, egy olyan testület, mely jogokkal van felruházva s mintegy állandó választmányául tekinthető az előbbinek. A nemzeti conferentia tanácskozík különböző elvi kérdések felett, javaslatokat tesz, terveket és rendszabályokat készít, de a végrehajtást a társulatra bizza. E két testület együttvéve, egy szellemes író megjegyzése szerint, az amerikai unitáriusoknak: esze, szíve és keze. Ezeknek előrebocsátása után áttérek a conferentia folyamának ismertetésére.

Az értekezetlet september 17-dik s következö napjain folyt le Saratogában, feltünően meleg részvétével az Egyesült Államokból s ezen kívül az angol uralom alatt levő Canadából összegyült követeknek. Ily sikerült és népes még egyszer sem volt a conferentia. A lapok ehagadtatással s magasztalással írnak róla. Mintegy 3000-re lehet tenni a jelenvoltak számát. Jellemző, hogy az értekezetletet egy methodista templomban tartották. Ugyanis az 1876-ki conferentia alkalmával felmerült az a kérdés, hogy az 1878-ki conferentia megtartására egy alkalmasabb helyiséget kellene keresni a jelenleginél; s midőn javában folyt a pro et contra a helyiség felett, egy a legtöbb előtt ismeretlen egyén, szót kérve az elnöktől, kijelenti, hogy ő methodista pap, s minthogy az ő ekklézsiája temploma a legnagyobb egész Saratogában, készséggel bocsátja a conferentia rendelkezésére. Ez ajánlat általános tetszéssel fogadtattott. A methodista pap ígérétét be is váltotta, s így az ő templomában folyt le az 1878-ki conferentia.

Az értekezetletet isteni tisztelet előzte meg. Herford Brooke jeles lelkes tartott kitünő egyházi beszédet, melyben a gyakorlati és egyszerű prédikálás előnyeit s hasznosságát fejtegette. Az isteni tisztelet végeztével Hoar Judge elnök meleg szavakkal üdvözölte a hallgatóságot, mint az isteni szeretet és emberi jólét tanában hi-

vöket, s mint olyanokat, a kik a kegyesség, áldozatkészség, szabadság, kiengesztelődés és igazságosság evangéliumát vallják. A három napig tartott értekezleten sok üdvös munkát végeztek. A nevelésügy, a missio s más egyházi kérdések elintézésén kívül, volt három érdekes felolvasás, melyek közül a legnagyobb hatást a hirneves Clarke Freeman Jakab „Uj theologia“ című felolvasása keltette. Hely szűke miatt mellőzve a többi felolvasást s más helyi érdekekkel biró eseményeit a gyűlésnek, különös érdekességénél fogva csak a Clarke. felolvasását közöljük.

„Bizonyos értelemben, mondá felolvasó, nincs új theologia.

Theologus, eredeti értelemben azt jelenti, a ki maga az Isten igéje; azt, a ki által Isten magát kinyilatkoztatja. E szerint Orpheus, Musaeus és más próféták: theologusok voltak. A szó legmagasabb érteelmében a theologia régibb, mint a vallás; mert az isteni kijelentés, melyből a vallás származott. Közönséges értelemben theologia csak az istenről szóló ige. De ha magasabb szempontból tekintjük, kezdettől fogva létezett. A testté lett ige nem új kijelentés, hanem az, a mi Ábrahám előtt is megvolt, t. i. az isteni szózat ama része, mely a világ hitében feltalálható és a mely nélkül semmi sem teremtett, a mi létre jött. Ily értelemben a kereszténység nem zavarja meg a természet folyamát, hanem öszhangzatban áll a természettudománnyal, a mely elismeri egy folytonos egyetemes törvénynek a szükségességét. A mit a tudomány állit a természetben működő törvényről, ugyanaz állítja a theologia istenről. A hol a theologia azt mondja: „ő“ a tudomány ugy szól, hogy „az“, mindenik saját szavait használva. A tudomány, mivel külső alakokkal és külső mozgásokkal foglalkozik, mutató névmást használ, hogy annál jobban fentartsa hatalmát a dolgok felett; de a theológiának, mivel a mindenség forrásához és központjához hatol, ugy kell beszélnie a legfőbb lényről, mint személyről, mert csak saját személyi ugyanazonosságunkban találjuk fel egy élő központi egységnek a megfogását. Minden egyéb, mit tudunk, jó és meggy s részekre osztható. Ha tehát a természetben valódi egységről akarunk fogalmat alkotni, kénytelenek vagyunk elhárni saját szerkezeténél fogva ugy fogni fel, mint személyt.

De miért kell ily nemű lételegységet elfogadnunk, kérddheti valaki? Nem elégedhetünk meg a jelenségek bámulatos játékaival, az alakok változatosságával és a dolgoknak folytonosan változó látzatával? Azt állítják, hogy mi csupán csak jelenségeket: egyes

jelenségeket ismerünk, a melyek tények és csoportosított jelenségeket, a melyek törvények. Ha ez igaz lenne, akkor a theologiának természetesen vége volna. De a theológiával a tudomány is előbb vagy utóbb megszűnnék; mert, ha a teremtetést úgy kell tekintennünk, mint összezavart jelenségek rohamos árrját, a tudomány legbensőbb élete, mely egyetemes rend és központi egység után törekszik, megszűnnék. És ez az egység, mely épen úgy a tudomány célja, mint a theológiáé, még nagyobb változatosságban fejlődik ki. Az a gyarapodás és fejlődés, — vagy a legújabb műszóval élve, — az evolutio bizonyos törvényét követi. A kifejezés új, de az eszme régi. Jézus az evolutionak bizonyos formuláját adta, midőn így szólt: „Ne gondoljátok, hogy jöttem a törvénynek és prófétáknak eltörlésére. Nem jöttem, hogy eltöröljem, hanem inkább, hogy betöltsém.“ Evolutio annyit tesz, mint: betöltés, tökéletességre való vitel. És így a theologiabeli mindennemű előhaladásnak az evolutio törvényét kell követnie, még pedig nem mellőzésével a multnak, hanem betöltésével. Az Ábrahám és a pátriárkák vallása a Mózesében tökélyesült, a Mózes vallása pedig a Jézusében. A Jézus vallása pedig tökélyesülni fog, mint a multban történt a kereszténységnek magasabb kifejlődésében. A héber formából fejlődött a Pál által tanított általános vallási forma, a középkori formából pedig a protestans orthodoxiáé. Most új átváltozás útjában van; de ez az átváltozás nem a fejlődés vonalán kívül történik, hanem a fejlődésnek egy más stadiuma lesz.

Itt Clarke a Spencer Herbert „Sociológiájából“ (társadalomtan) idéz oly értelemben, hogy ha a theologiai irány következményei veszélyesek voltak, az anti-theológiáé még inkább azok lehetnek; a mennyiben az utóbbi irány nemcsak magaszertü hibákra vezet, hanem oly ellenzékszellemet kelt a multnak mind igazságai, mind hibái iránt, hogy az által meggátolja az új igazságnak, mely csak a régiből származhatik, a kifejlődését.

Ezért azt következtethetjük, hogy a multbeli theologiának alapelvei, bizonyos magasabb formában, a jövő theológiájában feltalálhatók. Az egység és változatosság, az állomány és alak, az ok és eredmény, a véges és végetlen, a vég-ok, az igaz és nem igaz és az isteni személyiség eszméje változhatik, de a gondolatnak minden iránybeli előhaladásával magasztosabbá és nemesebbé fejlődik. Ugyanaz a hatalmas erő, mely a physikai természetet tökéletes rendben tartja: áthat, az erkölcsi törvényeknél fogva, a lelkilét szent, nagy birodalmába.

Az előadott elvek azt mutatják, hogy az evolutio törvénye szerint a theologiabeli anthropologia ellen tett sok ellenvetésnek el kell esni. Ha a végetlen lényt olyannak gondoljuk, mint magunkat, ez kétségkívül olyan theológiát teremt, melynek sorsa a megsemmisülés: De az istenségről való fogalmunkban mindig megmarad az emberi öntudat bizonyos állománya. Egy felettünk való, de önmagunkhoz hasonló isten egyedül a mi imádásunk tárgya. Az összes emberiség vallása eddigelé a fejlődés eme vonalán haladott. A B u d d h á t imádó négy százezer millió egyén isteni embert imád. Egyiptom istenei férfiak és nők voltak. Görögország, Róma és Scandinavia, valamint az összes polytheismus istenei igenis emberiek. És a három nagy monotheismus legfőbb lényei szintén ilyenek. És miért ne? Az emberi lélek nem a legfőbb tény-e mindenemü ismeretünkben? Ha a vallás lényege titokszerűség, van-e a titokszerűségnek kiválóbb alakja az emberi léleknél? Ha az imádás lényege az erő imádásában áll; milyen erőt ismerünk, mely összehasonlítható lenne amaz észbeli erővel, mely felfoghatja a mindenséget, és a melynek alkotásai épen oly örökkévalók, mint magáé a természeté? Mikor azért azt mondják nekünk, hogy ne tulajdonítsunk az istenségnek tervszerűséget, mert ez által emberhez hasonlóvá teszszük; erre helyesen felelhetjük, hogy épen azért teszszük. A terv t. i. az eszközöknek a célhoz szabása, az emberiségnek általános tulajdonsága. Terv vonul végig a fejlődés folyamán: a legegyszerűbb kunyhó építésétől vagy a vadember botja faragásától egy Parthenon, egy Apolló vagy Hamletig. Miért végződnek be itten a tervszerűség? Miért ne lehetne a világ épen az isten trónjáig érő értelmek szent hierarchiájának folytonos műve?

Van tehát állományos theologia és alakias theologia; az első változhatatlan, ámbár a tapasztalatnál fogva mélyebb és tökéletesebb lehet; a második halad a haladó gondolattal. Az állományos theologia, mely tulajdonképen a végetlen ismerete a végesben, gyarapodhatik, de meg nem senmisülhet. Az az isteni szellem az emberi lélekben, és ha egyszer láttuk, éreztük és megismertük, mindig ott marad vagy vigasztalva, vagy feddve, vagy szeretve, vagy ítélve. Az állományos theológiát illetőleg, tehát, mi elvetjük a meg nem ismerhetés elméletét, a mely tagadja a tárgy valóságát. Megengedjük, hogy minden hit viszonyos (relative), de az ismeret, ha van ismeret, viszonytalan (absolute). Az nem tétovázó indulat vagy határozatlan érzelen. Az emberi nem ép oly erősen ragaszkodik a végetlenhez, mint a végeshez.

Áttérve az alakias theológiára, úgy találjuk, hogy ez a multban a fetichismusból, bálványimádásból, polytheismusból és monotheismusból fejlett keresztény monotheismussá. Ebben ismét feltaláljuk a szertartásos egyházi, pietisticus és hivatalos theológiát. Mind e theológiák tért nyertek és rendre mind hitformákká alakultak. A régi rendszerek most összeomlóban vannak. A mai orthodoxia nagyon különbözik a hajdanitól, és annyira haladott, hogy unitárius atyáink eretnekségét tekinthetjük a jelen orthodoxiájának. A Scotiában levő három nagy presbiterianus felekezet nagyon is tele van eretnekséggel, a mely az angol egyházban is folytonosan növekedik. Ez utóbbi egy népes synodusán kijelentette, hogy az angol egyházban nincs oly püspök vagy pap, a ki himé az athanasiusféle hitvallást, a melyet mindazáltal egy évben négyszer innepélyesen elolvannak minden templomban. A régi merev orthodoxia kezd gyorsan eltűnni a világ minden protestans egyházából. S mi van hivatva a helyét elfoglalni? A felelet az előadott elvek szerint nem nehéz. Az új theologia létrehozása nem egy gondolkozó vagy a gondolkozók egy osztályának lesz a művé. A mint a vallásos élet fejlődik, az új hitvallás a szerint alakul és a vallásos élet fejlődéséhez újra hozzá fog járulni. Proféták és gondolkozók e haladást elősegíthetik, feltéve, ha a fejlődés útját követve munkálnak, máskülönben nem. Az új theologia tehát keresztény theologia lesz, mert az emberiség legbensőbb vallásos élete még mindig a keresztény fejlődés útján halad. A keresztény vallás ereje, mint lelki élet, mint az egyházközségek és nemzetek nemes élte, távolról sincs kimerítve. Azok, a kik a kereszténységet multbeli hitágazatainak valamelyikével azonosítják, és ezeket a hanyatlás stadiumában látják, természetesen jósolhatják a kereszténységnek gyors letűnését. De a kereszténység egyik hitvallást a másik után túlélte, és valahányszor a vallásos élet újra fejlődik, az új hitvallás mindig ahhoz alkalmazkodik. Mi mindig nagy fontosságot tulajdonítunk az olyan gondolatnak, a melyről feltehetjük, hogy életet tud teremteni. A jövő hitvallása, épen mint a múlté, új életnek lesz a kifejezése; és mint-hogy a kereszténység még most is fejlődő és tevékeny erő — most is szellemi és erkölcsi élet — az új theológiának szükségképen kereszténynek kell lennie. Krisztus lesz az új theologia központja, épen úgy, mint főalakja az emberi történelemnek.

Az új theologia optimista is lesz. Korunkig a theologia legtöbbször dualisticus volt, a mely szerint a mindenség egyik felét: Isten,

a másik felét pedig a sátán kormányozta. Ez onnan van, mert az emberek nem tudták felfogni Istennek a rossz feletti hatalmát. A régi theologia e szerint az istenben való hitetlenségnek volt az ábrázolása; mert isten voltaképen maga a jóság, és a jóság mindenhatóságában nem himni annyi, mint kétségbe vonni az isten mindenható voltát. Régen azt gondolták, hogy a vallást csak félelem által lehet fentartani, az embereket a pokollal való rettentés által megmenteni és az eretnekség terjedését üldözés által megakadályozni. Az új theológiának erősebb hite lesz a jóság erejében a melyet Jézus képviselt, s az ő szeretetét követve, minden ellen-ségen diadalmaskodni fog. Azt mondani, hogy Jézus: a Krisztus — mely az egyház eredeti és főhitvallása volt -- annyi, mint azt mondani, hogy a Krisztusban megtestesült szeretet elve nem csupán csak jóság, hanem egyszersmind erő is; és az új theologia, mely keresztény lesz, azt fogja hirdetni, hogy: a jóság, igazság, és szeretet mindenhatók az egész világon; hogy minden rossz mulékony s hogy a bűnnek nincs semminemű állománya. Ebben a hitben fog a kereszténység győzni.

Végre az új theologia nem kizáró (exclusive), hanem befogadó (inclusive) lesz; nem veszi körül falakkal az egyházat, mintha az egy védelmezett erőd volna, hanem munkásokat küld ki az aratásra minden irányban, a hol az isteni magvető elhintette a magvakat. Ha az isten mutatott fel valamit a világnak egy Confucius vagy Zoroaster, egy Buddha vagy Mohammed, egy Socrates vagy Plato által: a jövő theológiájának vendégszeretete tág ajtót fog nyitni annak befogadására. És így a Krisztus az igazság szétszórt sugarait egy központba fogja gyűjteni, s az ő nagy elégtétele tisztább és teljesebb magyarázatot és értelmet fog nyerni.

Kovács János.

LEVELEZÉS.

Budapest, nov. 3-án, 1878.

Tisztelt szerkesztő úr!

Unitárius hitrokonink Budapesten ma d. e. isteni tiszteletet tartottak Hajós János gondnokunk szállásán. Istennek hála, egy nagy szobát úgy megtöltöttünk, hogy alig lehetett mozogni benne.

Buzogány barátunk tartott buzgó imát és egy emelkedett hangulatú beszédet arról, hogy a természetnél nincs szentebb oltára Istennek, és az igaz vallásosságnak nincs hathatósabb prédikátora a természetnél. Meghatóan festette, miként hirdetik az évszakok s a természet ezer meg ezer képei és tüneményei Isten dicsőségét, bölcsességét és jóságát, aztán hálaadásra hívott a mindenek Ura iránt amaz áldásokért, melyekkel a földet ez évben is elárasztotta. Végre urí szent vacsorát osztott.

Ezután Fretwell János angol barátunk tartott egy érdekes beszédet, melynek elején üdvözölte kicsiny gyülekezetünket az angol és amerikai unitáriusok nevében; biztosított, hogy ők meleg érdeklődéssel várják, mikor fog Magyarország fővárosában az első unitárius templom felépülni. Azután fejtegette, mily nagy fontossággal bír a vallás a népek életében s haladásában. Lengyelország bukását onnan számítja, midőn ott a vallás szabad nyilatkozása erőszakosan elnyomatott s a jezsuitizmus mindent üldözőbe vett. Anglia és Amerika hatalmát s virágzását leginkább a vallásosság s gondolkodás szabadságának köszönheti. Bámul ama közönbösségen, melyet nálunk a vallási dolgok iránt tapasztal s meggyőzőleg fejtegeti, hogy a vallásosságnak az élet minden munkásságát át kellene hantnia, csak akkor volna egészséges fejlődés várható minden irányban.

Fretwell beszéde általános tetszéssel fogadtatott.

Erre a keb. tanács tartott rövid ülést, melynek végével angol barátunk tiszteletére többeket Bedő Albert kir. tanácsos hívott meg ebédre, hol meleg pohárköszöntések végezték be ezen fiókegyház-községünkre nézve örömteljes napot. Jól esett szívünknek meggyőződnie arról, hogy hitrokonink ősi erénye, a vallásos lelkesedés, a fővárosban elszórtan élő hitrokoninkban is meg van s valahányszor alkalom van reá, az mindig élénken nyilatkozik. Isten áldja meg őket

Fogadja t. szerkesztő úr, sat.

M.

IRODALMI ÉRTESITŐ.

Brassai Sámuel „Földiratának“ második vagy polgári része. Irta Buzogány Áron. Harmadik javított kiadás. Kiadja Stein János Kolozsvárt 1878.

Napjainkban, midőn irodalmi viszketegségből annyi hivatlan kezd tankönyvek írásához, nem lehet eléggé méltányolni újabb meg újabb

kiadását az olyan iskolai kézikönyvnek, mely a gyakorlati használat által bebizonyította életrevalóságát. Nevezett kézikönyv rendszere, könnyű s elbeszélő s itt-ott történelmi vonatkozásokkal fűszerezett előadása által nagyon czélszerű a földirat sikeres tanítására. Különböző használhatóságát és czélszerűségét igazolja az a körülmény, hogy rövid idő alatt három kiadást ért. Érdemes szerzője nem tett úgy, mint sokan szokták, hogy csak a „javított“ jelzöt tegye oda, de valósággal javított és változtatott is a régebbi kiadásokon. Figyelembe vette a legújabb eseményeket s átalakulásokat, felölelte a méterrendszert, s a könyv végén a „Magyar királyság megyéi területének s népességének táblás kimutatását adja egy „Toldalékban“. A tanítók előtt már jól ismert, vonzó és tiszta magyarsággal írt művet melegen ajánljuk.

A baróthi gazdasági szakosztálylyal megtoldott felső népiskola értesítvénye az 187²/₃ tanéven kezdve az 187⁷/₈ tanévig bezárólag. Szerkesztette: Bedő József, igazgató. A baróthi felső népiskola 1872 nov. 4-én nyitott meg 40 növendékkel, mely már évközben 70-re szaporodott. Sajátságosnak tűnik fel, hogy a létszám évről évre apadást mutat, úgy hogy az 187⁷/₈ isk. évben 37-re szállott le. Pedig ez iskola jó tanerőkkel rendelkezik és célja teljesen megfelel a helyi viszonyoknak. Reméljük, hogy azon vidéki székely testvéreink ez iskola előnyeit jövőben inkább fel fogják használni gyermekeik nevelésére nézve és az iskola létszáma emelkedni fog. Az értesítvényben az intézet történetének, szervezetének, igazgatásának és jelzett néhány évi működésének feltüntetése foglalja el a főbb helyet.

ABC és Olvasó könyv. Szerkesztették Lakits Vendel, Luttenberger Ágost, Péterfi Sándor, Sretvizer Lajos. E kis munka a legújabb neveléstani kívánalmaknak megfelelőleg szerkesztve most második javított kiadásban jelent meg Budapesten a Legrády testvéreknél. Ára 25 kr.

Tanszerek jegyzéke. Szemelvény a legjelesebb tanszerekből gyermekertek, nép- és polgári iskolák, gymnasiumok, polgári iskolák, ipar és gazdasági intézetek számára. Kiadta Pichler A. özvegye és fia, paedag. könyvkereskedés és tanszerintézet. Bécs. V. Bez, Margarethenplatz. 2. E választékos és dústartalmu jegyzéket ajánljuk az érdeklettek figyelmébe.

KÜLÖNFÉLÉK.

Simén Domokos temetése. Feledhetlen szerkesztőtársunk temetése mult sept. 11-én Udvarhelymegyében, Kis-Kadácsban általános részvét közt nagy ünnepélyességgel ment végbe. A körüli papság, a szerkeszturi unitár. középtanoda és állami tanítóképezde tanári kara és ifjusága testületileg jelent meg a szülőföldjén elhunyt érdemes férfiú végtisztességére. A vidék értelmisége és népe pedig oly nagy számmal gyűlt fel, milyent a Nyikó völgye egy század óta nem látott temetésen összeseregelni. Az unitáriusok Egyh. képv. tanácsa és a kolozsvári unitárius főtanoda tanári kara részéről a temetésen jelenvoltak: Nagy Lajos, kolos-dobokaköri esperes és tanár és Derzsi József, kolozsvári pap és tanár, a főtanodai ifjuság részéről pedig: Kovács Lajos és Végh Mihály II. éves theologusok. A „Keresztény Magvető“ szerkesztősége is megjelent egy koszorúval „A feledhetlen szerkesztőtárs sirjára“. Az egyházi szolgálatot Nagy Lajos esperes és Derzsi József teljesítették az elhunythoz méltóan, kiknek beszédeit fennebb közöljük is. A főtanodai tanári kar, és ifjuság, az elhunyt gyámgyermekéi és szerkesztőségünk koszorúival díszesített koporsót, a háznál tartott fenkölt ima után, az óriási néptömeg kíséretében egy szép árnyas helyre vitték ki, hol miután a megható sirbeszéd és a főtanodai ifjuság nevében Kovács Lajos által intézett búcsuszavak elhangzottak, a megboldogult tetemeit édes atyjáéi mellé helyezték el. — Legyen csöndes nyugalma!

Angol és amerikai hitrokonink részvéte Simén halála alkalmával szintén általános volt. Az „Inquirer“ és „Christian Life“ londoni lapok életrajzot közöltek róla, a „Christian Register“ amerikai lapban pedig Hale Eduard, bostoni híres lelkész és író emlékezett meg egy szép levélben róla, melyet itt egész terjedelmében közlünk:

„Magyarhoni barátainktól érkezett levelek a kolozsvári unitárius főtanoda egyik jeles tanárának, Simén Domokosnak, elhunytáról értesítenek. A vesztesség felette nagy, nemcsak a nevezett főtanodára és az unitárius vallásközönségre nézve, hanem amerikai és angolhoni barátjaira nézve is. Ilyen embere kevés van a keresztény egyháznak, s ha sok lenne is, akkor sem volna elég. Ő egyike volt azoknak az ifju magyar tanulóknak, kik a Paget ur bölcs indítványára folytán a „Manchester New College“-ben képeztettek. Két évet töltött itten korábbi theologiai tanulmányai befejezése végett. Ez idő alatt az angol nyelvben teljes ismeretet szerzett; és a midőn szerencsém volt magyar hitrokonink küldöttségéhez Budapesten, 1873-ban, ő és barátja, Kovács János tanár, kitűnő tolmácsaink voltak. E találkozás után, Simén az amerikaiak által a theologiai karnál alapított két tanári állomás egyikére lön kinevezve. Nem is választhattak volna nála illetékesebb tanárt, ki

tanítványait vezesse s őket a theologiai tudomány jelen állásával Németországban, Angliában és Amerikában megismertesse.

Hogy híres szónok volt-e vagy nem, azt nem tudom; de soha sem fogom elfeledni azt az ihletettséget, melylyel az angol, amerikai és magyarhonni unitáriusok budapesti conferentiáján imádkozott. Imája tartalmát, mivel magyarul könyörgött, nem értettem, de átéreztem. Ekkor értettem meg igazán, hogy miért vették fel az emberek a keresztet Rernárd prédikálására, jóllehet nyelvét nem értették. Két napi komoly társalgásunk alatt megtanultam őt épen úgy szeretni, mint becsülni. Mindig abban a reményben éltem, hogy minket meg fog látogatni. Megvagyok győződve, hogy hozzánk is hozott volna valamit kelet buzgóságából.

Nagyon érdeklődött Channing művei iránt s azoknak magyar nyelvre való fordításában tevékeny részt vett. Ez által a mi „új angliai“ prófétánk legszebb eszméi és gondolatai eljutottak Magyarhonba, hol a jelenlegi vallás- és nevelésügy problémái megoldásánál hiszem, hogy üdvösök lesznek. Ez egyszerű szolgálat becsét nem lehet eléggé megmérni.

Simén csak negyvenhárom éves volt. Halála nagyon is korán következett be az egyházra nézve, melyet oly híven szolgált, de az ilyen embernek emléke szellemi műveiben örökké élni fog.

Ifjabb Fretwell János, buzgó angol hitrokonunk, ki húzamosb idő óta Budapesten lakik, az „Angol királyné“ nagy termében az angol társalgó kör tagjai előtt érdekes felolvasást tartott. Felolvasása címe ez volt: „Yankee prédikáció német textus felett“ Bismarcknak a socialismus ellen tartott beszéde egyik pontját vette fel szövegül, előadván, hogy Európának egyik országa sem alkalmas, még Nagy-Britannia sem, társadalmi kísérletekre, a folytonos nagy háboruk miatt. Egyedül Északamerika az enemű kísérletek hazája. Ezután megemlékezett a spanyol catholicismusról, mely Mexicóból és Cubából poklot csinált, az irlandi catholicismusról, és a virginai angol gyarmatosokról, kik, mivel a munkát rabszolgasággá alázták le s oly aljasok voltak, hogy az északi tartományok szabad munkásságát el akarták nyomni, saját gőgjök áldozatai lettek. Északamerika egyfelől a munka békés versenye, másfelől a rabszolgaság elleni háboru vérkeresztsége útján egy egységes és politikailag iskolázott köztársasággá lett, a mely népének munkásságát, takarékoságát s politikai érettségét tekintve az ő világ valamennyi monarchiáját feljúlmulja. Fölvetve aztán azon kérdést, hogy mit tanulhat a magyar ember az amerikaiaktól, előadta, hogy Amerika, mint fejlődés történelme mutatja, a legcsekélyebb embereket is a tőlük telhető legmagasabb czélokra tudta felhasználni, míg Európában gyakran a legnemesebb czélokot is alanti czélokra fordítják. Az amerikai nemzet alapítóit Saul, ő testamentomi hőshez hasonlítá, ki apja szamarát ment keresni s koronát talált. Az európai társadalom kivetett tagjaiból Amerikában munkás, jó emberek lettek s utódaiknál a jótékonyosság, áldozatkészség, törekvés s honszeretet első erények. Ha a

magyar pór megtanulja ugy vezetni háztartását, mint a yankee földmives teszi, akkor itt a jólét új korszaka fog felvirágozni. A magyar iparosra nézve, jó, ha tanéveit Európában, vándoréveit pedig Amerikában tölti, hogy mesteréveit hazájának ajánlhassa fel. Amerika és Magyarország mindketten főleg földmívelést űző országok, s jelenleg tüzesen versenyeznek egymással a nyugateurópai piacon. Amerika előnyeit nem annyira a természet áldásainak, hanem munkásai szorgalmának, takarékoságának, értelmességének s szabadságának köszöni. A társadalom legalsóbb osztályainak emelése egészen Amerika műve. Végül Fretwell hitrokonunk egy amerikai jeles költő s az amerikai unitárius egyházi irodalom legkitűnőbb képviselője, Clarke Freemann J. ama költeményét szavalta el, melyet ez az amerikai unitárius társulat 50 éves jubileuma alkalmából írt, s mely a hit hatalmát dicsőíti az emberiség minden tettei s törekvései felett.

Kapcsolatosan megemlítjük, hogy Fretwell János hitrokonunk még ez évben szándékozik körünkbe jöni, főleg a székely-kereszturi iskola megtekintése végett, mely iskolai épület befejezése s taneszközökkel felszerelése körül nagy érdemei vannak.

Vallási vitatkozás. Észszerű-e az Isten imádása? E kérdés felett nyilvános vitatkozást tartottak közelebről Angliában Nottinghamban oda való unitárius lelkész Armstrong és egy londoni bevallott atheista Bradlaugh urak. A vitatkozás eredete a következő:

Bradlaugh úr vonatkozással a Müller Miksa felolvasására, melyben ez a vallások eredetét fejtegette s a melyet gr. Kuun Géza úr szíveségéből közelebbi füzetünkben mi is szerencsések voltunk ismertetni, az atheismus igazolására Nottinghamban egy felolvasást tartott. Ezen a felolvasáson jelen volt Armstrong ur is, a ki arra némely megjegyzéseket tevén, felszólítottat Bradlaughtól, hogy a kérdést, ha egy tetszik, vitassák meg bővebben Armstrong ur egyelőre vonakodott a felhívást elfogadni; de miután erre több oldalról felszólítottat, a vitatkozásra késznek nyilatkozott s ez csakugyan forma szerint meg is történt Bothera Esq. elnöklété alatt nagy számú gyülekezet jelenlétében sept. 6-dik és 7-dik napjain. Az első nap Armstrong ur adta elő az elnök által egy félóra szabott időközben a maga nézeteit Istenről és az ő imádásának szükségességéről; mire Bradlaugh ur szintén egy félóra időt nyert a feleletre, melyet ő álláspontjából kiindulva, az Armstrong ur érveinek megczáfolására használt fel. Másnap ismét egy óráig tartott a vitatkozás, a vitatkozó felek felváltva most egy-egy negyedóráig fejtegetvén a maguk nézeteiket s czáfolván egymásnak ellentétes irányban felhozott érveiket.

Nem czélunk e vitatkozást részletesen ismertetni, a mire egyfelől terünk sincs, másfelől sem egyik, sem másik vitatkozó fél előadásában oly érveket nem találtunk, a melyek részint a theismus, részint az atheismus álláspontjáról közönségesen ismerve ne lennének. Armstrong ur az Isten lételének bebizonyítására különösen az erkölcsi erősséget használta fel, míg Bradlaugh úr ügyes dialektikával kerülte meg mindegyre ellenfelét s emelte magasra a mindig könnyebb tagadás zászlóját. Nem

czélunk — mondjuk — e vitatkozás részletes ismertetése, csak feljegyezni kívántuk azt, mint egy érdekes eseményt, mely mindenestre korunk jellemzésére szolgál. Lám, 300 évvel ezelőtt sokkal kisebb és alsóbb rendű kérdéseket sem lehetett érinteni. Sörvét Mihályt a szentháromság tagadásáért máglyára hurcolták; Dávid Ferenczet a Krisztus nem imádásának tanáért halálig tartó fogságra ítélték s ma az atheista Bradlaugh ur nyilván és szabadon vitatkozhatik egy keresztény pappal, a nélkül, hogy amannak egy hajszála is meggörbülne s ez a pokol fajzatának tartaná ellenfelét. Isten mentsen, hogy mi a legtávolabbról is rokonszenveznénk Bradlaugh urral, vagy hogy atheistikus nézeteinek követőket akarnánk szerezni, de e vitatkozást mégis, mint a lelkiismeret szabadságának kétségbevonhatlan diadalát, lehetetlen nem üdvözölnünk, annyival inkább, mert a vitatkozó felek is egy perczre se felejtkeztek meg a kölcsönös tiszteletről, melylyel egymás iránt ellentétes nézeteik mellett is viseltetni tartoznak s czáfolták egymást a nélkül, hogy avagy csak színe is meglátszott volna beszédeiken az odium theologicumnak. S ha egyébért nem is, de ezért mindenestre tanuságosnak mondhatnók e vitatkozást.

Vallási türelem. Forckenbecknek Berlin főpolgármesterévé megválasztatását méltán úgy lehet tekinteni, mint valódi haladást a vallásos türelem mezéjén. Ezelőtt húsz évvel, mikor egy szabadelvű követet kellett küldeni Berlinnek a porosz országgyűlésre, a legnépszerűbbnek Waldecket tartották. Ámde a szabadelvű pártvezérek attól féltek, hogy Waldeckre nézve az ő vallása végzetes akadály fogna lenni, mint-hogy római katolikus volt.

Épen öt éve akarták Forckenbecket, ki szintén római katolikus, polgármesternek megválasztani, de e kísérlet vallása miatt ment füstbe. Mostani egyhangu megválasztatása bizonyosága nemcsak annak, hogy a berliniek nagy előhaladást tettek vallási türelem tekintetében, de annak is, hogy a vallási versengés daczára, a hitvallás kérdése gyorsan háttérbe szorul, midőn polgári hivatalokról van szó.

A biblia a párisi világkiállításon. Az angol bibliaterjesztő társulat a bibliát 216 nyelven mutatta be a jelen évi párisi világkiállításon. Az 1851-ki világkiállításon még csak 130 nyelvre volt lefordítva s így 27 év alatt csaknem megkészserezte a fordítást. Meggondolva, hogy e fordítások hány embert foglalkoztatnak, minő szellemi munkát vesznek igénybe, lehetetlen, hogy a biblia tekintélyét és tiszteletrre méltó voltát el ne ismerjük.

Stanley mint missionarius. A híres áfrikai utazó, Stanley, ki huzamosabb ideig tartozkodott a Victoria-tó északi partján egy áfrikai bennszülött királynál, Altesánál, miután azt a mohamedán vallás alapján az egy Isten hívésre előkészítve látta, reá birta a keresztény vallás megismerésére. Az áfrikai király nagy érdeket tanusított a Stanley oktatása iránt, a bibliából magának saját anyanyelvén egy kis ki-

vonatot készítettett, templomot építettett, a melyben keresztény isteni tiszteletet szándékozik tartatni. A keresztiséget ugyan nem fogadta el, de ugy szólván confirmáltatta magát Stanley által.

Elmélet és gyakorlat. Egy buzgó úrhölgy azt kérdezte egy tekintélyes amerikai hitrokonunktól, honnan van az, hogy az amerikai unitárius társulat nem érdeklődik a mértékletességi egyletek iránt. A kérdezett ekép válaszolt: Talán azért, mivel mi hathatósabb bizonyítékát adjuk mértékletességünknek. Az „Egyesült Államok“ czimű szalldában mondották nekem, hogy ezelőtt két évvel 800 unitárius vendég volt ezen szalldában és azok együttvéve csak egy üveg bort fogyasztottak el. Az angol unitáriusok hasonló nyilatkozatot tettek. A brit és külföldi unitárius társulat 1875. év tavaszán a kristály palotában akarta megtartani évi gyűlését, de nem kaphatta meg, mert 1877. évi gyűlésök ott tartatván, azon alkalommal a vendéglős nem kapta meg a várt hasznot a bor eladásából. Mindezt tekintetbe véve, el lehet ismereni, hogy a példának nagy a hatalma, és hogy a szellemi és erkölcsi művelődésnek közvetett hatása van, a mennyiben az emberiséget kiemeli az érzékiségből.

Rath Gellért bonni tanár Poroszhonból, Erdélyen utazván át september havában, toroczkói élményei emlékeül, hazaérkezte után Bonnból küldött a toroczkói iskola két szegény növendéke közti kiosztásra 8 márkot = osztr. érték szerint 4 frtot 64 krt, a mi ki is osztatott. Hány utazó fordul meg évenként Toroczkón? Ha mindenik ugy gondolkozné, mint Rath ur, mily szép segélyben részesülnének a toroczkói iskola jobbára szegény tanulói? S mi azt hisszük, hogy nem is lenne illetlen dolog, e célra egy perselyt tartani e felirással: „az iskola számára“, mely figyelmeztesse az utazót, hogy a toroczkói vendégszeretetet mi módon lehet a legszebben megköszönni? Ha ez indítvány életre való lenne, a Rath ur így is becses adománya egy soha el nem költethető tökévé változnék.

Kelemen Benő jubileuma alkalmából előbbi füzetünkben tett közleményünket ki kell egészítenünk egy szép adattal. A jubiláló érdemes férfit ugyanis baráti ez alkalomból egy csinos „Emlék-Album“-mal lepték meg, melynek czimlapján a következő sorok olvashatók: „Életed fele a közjóé, te! megtestesülése a kötelességnek. Gondoskodásod örök tárgya egyházad. Ifjuságunk angol nyelvben kiképeztetése. — A beteg ifjoknak épült szép hajlék szép lelkednek műve. Tanodáinkban sok szegény tanul szorgalmad gyümölcseiből. A közmunkánál első jelensz meg — kézzel, áldozattal. Az unitáriusok elismerik már életedben sok érdemeidet itt és az atlanti tenger vidékén. Hálájuk hozzád örök, mint a Kelemen Benő név halhatatlan. Fogadd ezerek tisztelő üdvözlését e sorokban barátaid által. Szucság, september 6. 1878.“ Ez „Emlék-Album“-ba az ünnepélyen jelen voltak beírták neveiket, de nyitva van mindazoknak, a kik ez uton a Ke-

lemen Benő tisztelő barátai, egyházunk és iskoláink iránti sok érdemeinek elismerői sorába kívánnak állani s főt. püspökünk közvetítésével abba már is egy szép férfúi és női névsor van. Részünkről most is csak megujtjuk őszinte jó kívánatainkat: Isten éltesse soká az „Emlék-Album“ tulajdonosát.

Dr. Ballagi Mórnak jól sikerült arcképét hozza a „Prot. Naptár 1879-re, egy remek életrajzzal, fia Dr. Ballagi Aladár tollából. Különösnek tűnhetik fel némelyek előtt, hogy a fiu írta meg atyjának életrajzát. De erre fel lett szólítva. És mi szívünkben örvendünk, hogy a felszólításnak engedve, az összes adatok nyomán, melyek helyzeténél fogva rendelkezésére állottak, megírta atyjának élettörténetét. Dr. Ballagi, ki a magyar prot. irodalomban oly nagy érdemeket szerzett, s kinek a prot. szellem előhaladása hazánkban oly sokat köszön, megérdemelte, hogy minél tárgyilagosabb világításban mutattassék be a magyar közönségnek. Élete változatos és oly küzdelemteljes, a milyen csak egy emberi halandóé lehet. Mi bámuljuk azt a kitartást és szívósságot, melyet ő élete folyamán felmutat s látva viszontagságos körülményei közt szellemének folytonos emelkedését és fokozatos eléhaladását, tiszteletünk nagy mértékben növekszik irányába Szívünkben óhajtjuk, hogy őt Isten a magyar prot. világnak még sokáig éltesse!

Szilágyi Sándor, nagyérdemű történetírót és tudóst Ő Felsőge october hó 7-én kelt elhatározásával a budapesti m. kir. egyetemi könyvtár igazgatójává nevezte ki. Minél nagyobb volt az érdeklődés, midőn a két év óta üresedésben levő diszes állomás betöltése szőnyegre került, annál nagyobb lett az öröm és meglegedés, melylyel e kinevezés országszerte fogadtatott. Ez alkalommal a „Magyarország és Nagyvilág“ című képes heti lap 44-ik száma érdemes tudósunk arcképét hozza egy csinos életrajz kíséretében. Mi is őszinte szerencse kívánatunkat fejezzük ki e fontos állásra való kinevezése alkalmából, és óhajtjuk, hogy hazai tudományosságunk mivélésére az Isten sokáig éltesse!

Várfalvi Nagy János, munkatársunk, kitől folyóiratunkban több jeles tanulmány jelent meg, mult oct. 10-én az összes jog és államtudományokból tudorrá avattatott fel. Kapcsolatosan megemlítjük, hogy t. barátunkat az Egyh. képv. tanács egyik közelebbi ülésében a néhai Mikó Lőrincz „Unitárius egyházjogtan“-ának sajtó alá rendezésével bizta meg.

A német protestans egylet okt. hó 9-én és 10-én Hildesheimban tartotta meg ez évi gyűlését, melyen nagy számmal jelentek meg a szabadelvű protestansok Németország minden résziből; sőt Sweiczból, Németalföldről és Angliából is többen vettek abban részt. A nem lankadó erélylyel munkálkodó egylet gyűlésének két főbb tárgya volt: egyik az egyházi tanítási szabadság és az egyházközségek

joga; másik a vallás jelentősége a nép életére. Az első tárgy kapcsolatban van a Hoszbachféle választási ügygyel, a kit szabadelvű egyházi beszédeért, melyet Berlinben a Jákobi templomban tartott volt, a consistorium nem erősített meg hivatalában; a második tárgy felett folytatott eszmecsere közben felmerült a social-democratia kérdése is, mely ellen a német kormány most a legszigorubb rendszabályokat léptette életbe s a mely élénk vitára adott alkalmat. Végül szó volt a vasárnap megszenteléséről is, a mire nézve Dr. Manchot kifejezte azt a nézetét, hogy e tárgyban nem kell törvényre várakozni, hanem társadalmi úton kell minden egyes egyháztagnak a vasárnap megszentelését előmozdítani.

Az ág. ev. egyetemes közgyűlés mult oct. 2-án kezdődőleg tartatott meg Budapesten nagy érdeklődés mellett. A sokszámu, díszes közönség soraiban ott voltak: Péchy Tamás minister, Fest Imre, Bánó József, Földvári Mihály, az egyházkerületek férfiai közül az összes superintendensek, Haan Lajos, Békés-Gyula tudós lelkésze, Györi Vilmos sat. Isteni tisztelet tartása után a közgyűlést Zsedényi Ede világi elnök és egyetemes főfelügyelő nyitotta meg fenkölt, hazafias szellemű beszédével, a melyben reményét fejezte ki, hogy az egyház tagjai közt egy sem fog találkozni, ki nemzetiségét a prot. egyház rovására terjeszteni akarná. A megnyitó után a napirend tárgyalatott le. A gyűlés főbb mozzanatai közül megemlíjük Gr. Erdődi Pálffy Miklós tizenhat ezer forintos alapítványát a pozsonyi theologiai kar számára és az áldozatokban kifogyhatlan Zsedényi adományait: a négy egyházkerületben nyolcz tanító számára: 4—400 frt. összesen 1600 frt. s a hittau hallgatók számára ujolag 100 drb arany. Feljegyezzük még azon örvendetes tényt, hogy a Gusztáv Adolf egylet és annak fiókintézetei 3455 markkal segélyezték az ág. egyházakat és tanintézeteket a mult évben.

„Az országos középtanodai tanáregylet közlönye“, a mely — különösen az utóbbi időkben — mind tartalmasabbá válik, kiválóan figyelemre méltó czikket közölt, e f. évi 4-dik számában, az „Iskolai burokratizmus“ czime alatt, Tomor Ferencz tollából. Nagyon időszerű és legnagyobb részben helyeseu indokolt felszólalás ez az ellen a sok papir-prédálás és időpazarlás elleu, a mely — az iskolai élet elevenségének, egészséges fejlődésének s természetszerű belső rendjének igen nagy hátrányára — ma-holnap valóságos burokraták-ká teszi a tanárokat is, s közülök különösen az igazgatókat, a maguk egyenes elhivatása köréből kiragadva, csaknem folytonos irodai munkákhöz köti. Istennek hála: nálunk s általában a felekezeti iskolák legnagyobb részében, még eddig nem igen tudott uralomra vergődni a lélekölő rendszer; de azért csak kötelességünket véljük teljesíteni, midőn ezennel őszintén gratulálunk az érdemes szerzőnek, ki oly egyenes nyíltsággal mertte megtámadni azt, a mi nélkül sokan és sok helyt jó iskolát már képzelni sem mernek. — Ugyancsak a tanáregylet közlönyéből szintén melegen ajánljuk érdekelt tanártársaink figyelmébe magának a szerkesztőnek — a fáradhatatlan Névy Lászlónak — a megelőző, 3-ik

számban közlött ily című értekezését: „Még egyszer a magyar írásbeli dolgozatokról“, a mely szintén igen tanulságosan tárja fel annak okát, hogy miért áll oly gyenge lábon — még középiskoláinkban is — az anyanyelv oktatása; s miért hemzsegnék oly felőtölő, nyelvtani és helyesírási hibák még felsőbb osztálybeli tanulóink írásbeli dolgozataiban is. Végre ajánljuk — különösen tanítói pályán működő pályatársaink figyelmébe s hazai középiskoláink pártolásába, magát a Közönyt is, a mely, kivált pár év óta, mind teljesebben igyekszik megfelelni annak a hivatásnak, a melynek a betöltése, a mi viszonyaink között, épen nem csekély feladat.

A kolozsmegyei tanítótestület mult october hó 31-én s f. november 1-én tartotta ez évi rendes közgyűlését városunkban. Ez érdekes gyűlésről a következőket közöljük. A helyből és a vidékről szép számmal egybesereglett tanítókat, kikhez az érdeklődő tanügybarátok közül is elég számosan csatlakoztak, a testület elnöke, Váradí Károly afa üdvözölte, kinek igazán alkalomszerű és tartalmas beszédéből rövid kivonatban ide igtatjuk a következőket. Mindenekelőtt czáfolja, s illetőleg kellő értékükre szállítja azok vádját, a kik állítják, hogy a tanító egyesületek egy idő óta nem dolgoznak eleget, vagy hogy működésükről nem számolnak be elég gyakran a nyilvánosságnak. Ez ellen egyfelől utal arra, hogy tanügyünk, a mostani nehéz körülmények daczára is, egyre izmosodik és erősödik; de mert ez izmosodás és erősödés belső gyarapodás, alig vehetik észre azok, kik csak a külsőt s kívülről láthatót vizsgálják. Másfelől a multtal való összehasonlításra is reflectál; s itt őszintén bevallja, hogy tanügyünk korábbi időszakából feldicsért szebb napok nagy munkája jó darabig s nagy részben nem volt egyéb, mint harsogó kürtzeugés s nagy hangu haranguirozás azért, hogy felébresszék vele a még szunnyadozó munkásokat s azokat kiktől nekik sikeres munkájokhoz anyagi és erkölcsi gyámolítást nyerniök kell, a szülőket és a társadalmat is. Ezért tartattak ékesen szóló szónoklatok s termettek gomba módra az indítványok. De rendre belátták az egyesületek, hogy ezek özönében az intensív működésre nem marad idejük; s ezért az extensivet korlátozni kezdték, hogy gyakorlatilag próbálják meg: mit lehet már a sok indítványból tényleg kivinni. Ezután hangsúlyozza azokat a követeléseket, melyeket a mai nehéz időkben — a gyakorlati élet intéseire — mindinkább figyelmökbe kell venniök különösen népiskoláinknak. Itt találóan hivatkozik arra, hogy az életnek s különösen nemzetünk életének mindenekelőtt hív és derék munkásokra van szüksége. De ilyeneket mai népiskoláink s közölök különösen az ugynevezett „osztatlanok“ (azaz olyanok, a melyekben 1 tanító egy tanteremben 6 osztályt is tanít egyszerre), a milyen pedig még eddig a legtöbb van a hazában, a legjobb akarattal is alig nevelhetnek; mert a sokféle tantárgy, a nagy tananyag s ezek elaprózása mellett nem gyakorolhatják eleget tanítványaikat a hív és igaz munkás legfőbb erényében: a türelemben és kitartásban. Továbbá, ugyancsak a mindennapi élet intéseire utalva, figyelmezteti pályatársait,

hogy rövid időn tisztázniok kell azt is, hogy a kézimunkákból miket, mily beosztással s mily módon kell a népiskolákban a fiu-gyermekeknek is tanítani, s illetőleg velők is gyakoroltatni. Mert — úgy mond — az élet nem elégszik meg azzal, hogy a csaknem kizárólag a maga kézimunkája után élő nép gyermekének az ekétől, s általában a gazdaság és háztartás munkáitól 6—9 évre elvont tagjait, évenként 8—10 hónapon át, mindig csak könyvből oktassák, vagy legfőlebb táblán és papíron foglalkoztassák. Hiszen a mi szegény népünket nem menti meg az aránylag kevés ismeret, melyet a népiskola nyújthat neki; de igenis megemlítheti és fentarthatja az, ha onnan az életbe kilépve, ismeretei mellett s azok hasznosítására, munkára való ösztönt s készséget is vihet magával. Végre szól a takarékoságról, kiemelve, hogy ennek jogos követelései ellen ma már észrevétlenül is sokat vétenek iskoláink. Ez ellen vétenek például akkor, a mikor oly sok drága könyvet vétetnek meg egy-egy „kis deák“-kal, a mennyit a legjobb akarattal sem tud mind kellő rendben tartani s gondosan megőrizni. Ezzel kapcsolatban szót emel a sok irka s napló fogyasztás ellen is, a melyek gyakran alig félig beírva löketnek félre vagy tépetnek szét. Igen, mert a mai tanulók könnyen és készen kapják, sőt ingyen is ad efféléket nekik itt-ott az iskola. Ellenben régebben azért kimélték meg jobban, mert akkor minden tanuló maga fogta és varrta össze s maga is vonalozta be írásbeli dolgozataihoz a papirt.

A köztetszéssel fogadott elnöki megnyitó után a tanítótestület érdemes titkára s korábbi elnöke Paal Ferencz kép. igazgató olvasta fel terjedelmes, de igen érdekes titkári jelentését, a mely hű képét tárta fel az egyesület lefolyt évi működésének, és pedig nemcsak a központot, hanem a vidéki köröket illetőleg is. Legtöbbet dolgozott a központi nevelési bizottság, azután meg a bánffy-hunyadi kör. Az előbb említett üléseknek legnagyobb részét, igen helyesen, arra szentelte, hogy a közokt. ministerium részéről a népiskolák számára kiadott új tantervet tüzetesen megismertesse, s a viszonyainknak leginkább megfelelő kivitelére gyakorlatias utasításokat adjon. E mellett azonban időt szakított magának arra is, hogy a nyár folytán tartott III. egyetemes tanítógyűlésre kitézött tételekre formulázza a tantestület véleményét. Mindkét tárgynál igen tanuságos közléseket hozott — eme bizottság munkálatai alapján — annak idején, az egyesület gondosan szerkesztett szakközlönyre, a „Család és Iskola“. A vidéki körök, a szokásos köri értekezleteken, nyilvános tanítások tartásával, szakszerű értekezések s bírálatok meghallgatásával, s ezek mellett még oly tanügyi kérdések megvitatásával foglalkoztak, a melyek különösen a vidéki népiskolákat érdeklék, s azok viszonyai ismertetése folytán merültek fel. Bizonyára oly munkák voltak mindezek, a melyek az érdekelt vidékek tanügyének legkövetlenebb hasznára válhatnak. A titkári jelentés után administrationalis ügyek tárgyalattak, melyek végeztével Szász Béla egyet. tanár ur tartott nagy értékű, de nem eléggé alkalmi bölcsészeti feiolvasást „Én“ czim alatt, melyben azon tényezőket és hatásokat vizsgálta, melyek emberi egyéniségünket alkotják s rá befolyással vannak. Sokkal inkább

tanítóknak szólottak s ezért az ők lelkeikben termékenyebb talajra is találtak a dr. Schmidt Ágoston és Kiss Sándor tanárok szabad előadásai. Dr. Schmidt az újabkori természettudomány vívmányai alapján az erőléről szólott, s illetőleg annak átalakulását mutatta be jól sikerült kísérletekkel illusztrálva; Kiss S. pedig a földrajz-tanítás összehasonlító módszerét ismertette, gyakorlatiasan mutatva be, hogy miként és mennyiben alkalmazza ezt ő a városi polgári iskolában. E jól sikerült s minden izökben igen tanuságos előadások voltak fénypontjai a közgyűlésnek, a melynek tényeiből még csak ezeket említjük fel: Kimondatott, hogy jövőre a közgyűlésekre egyes közérdekű, nevelés vagy oktatásügyi kérdések is tüzessenek ki nyilvános megvitatásra. Ily kérdéseket a központi választmány fog kijelölni; de ezek előleges tisztázására, s illetőleg a rájuk vonatkozó tételek felállítására és előterjesztésére az egyes vidéki köröket is felhívhatja. Meghatározatott, hogy azon helybeli, valamint a központhoz közelebb lakó azon vidéki rendes tagok, a kik a választmánynak nem tagjai, évenként legalább kétszer kötelesek a nevelési bizottság azon ülésein, a melyen ez a legfontosabb s legátalánosabb érdekű kérdéseit tárgyalja, a központi választmány meghívására megjelenni. Végre megemlítjük azt is, hogy az egyesület derék szakközlönyének, a „Család és Iskolá“-nak, további fentartása mellett a most tartott közgyűlés is igen melegen nyilatkozott, s a jelen volt tagok egyhangulag megígérték, hogy annak anyagi és szellemi gyámo litása érdekében minden tőlük telhetőt készséggel megtesznek. Ezekkel megemlékezve a lefolyt közgyűlés főbb tényeiről, II. újjáalakulása kezdetén is örömmel üdvözöljük a kolozsmegyei derék tanító testületet, mint a mely talán legkomolyabban fogja fel s ezért bizonyára a legüdvösebben is igyekszik betölteni kivatását az összes hazai tanító egyesületek között.

Necrolog. 1. Paget János urat, egyházunknak köztiszteletben álló tagját, ki egyszersmind a közöttünk és angol testvéreink közötti viszonynak, ugy szólván megteremtője és személyesítője, érzékeny veszteség érte, nejének szül. Báró Wesselényi Polixena ur asszonynek f. évi sept. 1-én történt sajnos elhunytával. E gyászhírt, folyóiratunk időszaki megjelenésénél fogva, mi csak most közölhetjük; de azt annnyival kevésbé mulaszthatjuk el, mert jóllehet a nemes lelkű báróné nem tartozott egyházunkhoz, fenkölt szelleménél fogva annak is egyik jóltevője volt s főleg korán elhunyt kedves fia iránti szeretettől indíttatva, szőkefalvi templomunk építése költségeihez tetemes áldozattal járult, sőt lelkesítő példájával annak kezdeményezője volt. Vajha megérhető vala e templom elkészülését, hogy ez alkalommal ünnepélyesen kifejezhettük volna jótéményei iránti hálánk és tiszteletünk őszinte érzelmeit, melyeket most e rövid szavakba kell összefoglalnunk: Bőke lengjen sirja felett!

2. **Tanka Samu**, torda-aranyosmegyei unitárius egyházköri gondnok, egyházi tanácsos és megyei közigazgatási bizottsági tag életének 51-ik évében Kövenden f. évi oct. hó 21-én megszűnt élni. Övéit hön

szerető, a közügyeket buzgón pártoló sziv volt. Az utóbbi egyházi főtanácsban is részt vett s emlékezve rövid, de szabatos és tárgyilagos hozzászólásaira, csak sajnálunk lehet hirtelen elhunytát. Az ég vigasztalja meg a bánatos családot, neki pedig adjon csöndes nyugalmat.

3. **Radó Mózes**, énlaki unitárius ifju lelkész, f. évi oct. 13-kán elhunyt. Úszinte részvétünket fejezzük ki korai halála felett, mert szerénység, alázatosság, nemesszivűség és valódi becsületesség, melyek egy lelkésznek főkésségei, képezték jellemvonásait. Nyugodjék csendesen!

A „Dávid Ferencz alapítvány“-ra közelebről befolyt kegyes adományok közlése a következő füzetre maradt.

Szerkesztői nyilatkozat.

Simén Domokos mélyen fájlalt halálával a szerkesztőségben változás történt. Folyóiratunk iránya azonban változást nem szenved, vagy ha igenis, csupán a haladás útját követve. Mi az irányt, melyet eddig a „Ker. Magvető“ képviselt, kívánjuk megtartani és épen ezért az irányért magát a folyóiratot is fentartani. Lapunk irányával nem a felekezetiesség szűk korlátai közt mozog, hanem egyetemes érdekeknek áll szolgálatában. S ez okból már eddig is méltánylást nyert a hazai sajtó szabadabb irányu részétől. S reméljük, hogy lelkiismeretes törekvésünk után ezután is ki fogja érdemelni ugy a sajtó, mint mindazon olvasóink elismerését, a kik egyfelől a felekezeti nézponatokon felülemelkedve, de másfelől az újabb idők divatos alsóbb menetű szellem- s illetőleg anyagirányaitól el nem hódítva, tisztultabb vallási álláspontról szemlélik a dolgokat. Reméljük annál inkább, mert folyóiratunk támogatására nézve tanár és lelkész társaink mellett több kitünő író ígérését birjuk, a kik eddig is általunk meg nem hálálható szivességgel működtek közre folyóiratunk belső értékének emelésére s így hiszszük, hogy olvasóink várakozásának jövőben is meg fogunk felelni és szives pártfogásukat ki fogjuk érdemelni, a mit tisztelettel kérünk is.

Péterfi Dénes és Kovács János.